

Revista de Dret Històric Català [Societat Catalana d'Estudis Jurídics], vol. 17 (2018), p. 81-117
 ISSN (ed. impresa): 1578-5300 / ISSN (ed. digital): 2014-0010
<http://revistes.iec.cat/index.php/RDHC> / DOI: 10.2436/20.3004.01.114

ELS ARTIFICIS I LA TÈCNICA DEL DRET DINS DELS ARGUMENTS DE LA REPRESENTATIVITAT EN EL REGNAT DE PERE EL CERIMONIÓS

Rogerio R. Tostes
Universitat de Lleida

Resum

Invocant uns determinats discursos de representativitat, les assemblees estamentals conjugaren els vèrtexs d'un debat polític que apura i filtra els valors d'una pretesa tradició —a manera de reelaborada memòria col·lectiva— que aboca a nous significats jurídics i incorpora un seguit de termes de representativitat, el significat i contingut dels quals cal indagar (nació, terra, cos místic), així com valorar l'enllaç amb la potestat monàrquica i l'evolució conjunta cap a la plasmació de la idea de bé comú. El punt axial de la recerca, doncs, se situa en els termes de la representativitat, en tres vessants: contingut i significació; rerefons social veritable; conseqüències polítiques i institucionals. Tot això ha de conduir a perfilar adientment les idees relatives a la cohesió social, incloent-hi la memòria comuna recreada i la ideologia política compartida.

Paraules clau: Pere el Cerimoniós, representativitat a les corts, semàntica institucional.

LOS ARTIFICIOS Y LA TÉCNICA DEL DERECHO DENTRO DE LOS ARGUMENTOS DE LA REPRESENTATIVIDAD EN EL REINADO DE PEDRO EL CEREMONIOSO

Resumen

Invocando unos determinados discursos de representatividad, las asambleas estamentales conjugaron los vértices de un debate político que apura y filtra los valores de una pretendida tradición —a modo de reelaborada memoria colectiva— que lleva a nuevos significados jurídicos e incorpora una serie de términos de representatividad, cuyos significado y contenido es preciso indagar (nación, tierra, cuerpo místico), así como valorar el enlace con la potestad monárquica y la evolución conjunta hacia la plasmación de la idea de bien común. El punto axial de la investigación, pues, se sitúa en los límites de la representatividad, en tres vertientes: contenido y significación; trasfondo social verdadero; consecuencias políticas e institucionales.

Tot ello debe conducir a perfilar adecuadamente las ideas de la cohesión social, incluyendo la memoria común recreada y la ideología política compartida.

Palabras clave: Pedro el Ceremonioso, representatividad en las cortes, semántica institucional.

THE TRICKS AND THE TECHNIQUE OF THE LAW
WITHIN THE REASONS OF REPRESENTATIVENESS
IN THE REIGN OF PETER THE CEREMONIOUS

Abstract

Applying certain representativeness speeches, the assemblies of different lifestyle groups put together the roots for a political debate and filter the values of an alleged tradition —a kind of collective memory— that develops into new legal meanings and adds a series of representativeness terms, whose meaning and contents should be studied (nation, earth, mystic body), as well as appreciating the connection with the monarchist power and the evolution towards the idea of the common goods. So, the key of the investigation is the limits of representativeness in three aspects: contents and meaning, real social origin; political and institutional consequences. All this must lead to draw correctly the ideas of social cohesion, including the recreated collective memory and shared political ideology.

Keywords: Peter the Ceremonious, representativeness in the courts, institutional semantics.

PROCÉDÉS ARTIFICIEUX ET TECHNIQUE DU DROIT
DANS LES ARGUMENTS DE LA REPRÉSENTATIVITÉ
PENDANT LE RÈGNE DE PIERRE LE CÉRÉMONIEUX

Résumé

En produisant des types de discours spécifiques en matière de représentativité, les assemblées d'états atteignent les sommets d'un débat politique qui épure et filtre les valeurs d'une prétendue tradition —sur le mode d'une mémoire collective réélaborée— en introduisant de nouvelles significations juridiques et en incorporant une série de termes relatifs à la représentativité, dont il convient d'analyser le sens et la portée (la nation, la terre, le corps mystique), d'évaluer le lien avec la puissance monarchique et de mesurer l'évolution conjointe vers la formation du concept de bien commun. L'axe de la recherche s'ancre donc dans les limites de la représentativité en privilégiant trois aspects: contenu et signification; contexte social véritable; conséquences politiques et institutionnelles. Cette approche doit conduire à définir de façon appropriée les notions relatives à la cohésion sociale, en intégrant la mémoire commune recréée et l'idéologie politique partagée.

Mots-clés: Pierre le Cérémonieux, représentativité des assemblées, sémantique institutionnelle.

1. INTRODUCCIÓ

1.1. EL LOCUS ENUNCIATIU

Al llarg del segle XIV els darrers sobirans del Casal de Barcelona experimentaren canvis dràstics en l'exercici de llur potestat monàrquica. El desenllaç del regnat de Pere el Gran feia començar un retrocés en la pretensió de verticalitat règia, retrocés pel qual s'anaven recapitulant i corregint els paràmetres de govern que el seu pare, el rei Jaume I, havia maximitzat. A les Corts del 1283, que el rei Pere presidí, es van consignar els arguments de força que triomfaren un segle després, quan el monarca ja no tenia el mateix paper en el domini jurisdiccional ni prou fonts de recaptació fiscal dins els dominis de la Corona. Aquesta incapacitat de generació d'ingressos va fer oscil·lar un joc polític en què el monarca guanyava i perdia, de vegades al mateix temps, poder polític.¹ A la centúria següent, les assemblees de corts consolidaren, per fi, llur supremacia en representar un profit públic de la terra, aliant les jurisdiccions eclesiàstiques amb els resistents estaments baronials, a més d'un tercer element, el ciutadà, que sumà força a la política expansionista dels sobirans aragonesos.

La pregona inserció dinàstica en els afers mediterranis augmenta l'exigència dels substrats humans i financers de la Corona, la qual cosa acaba culminant el joc polític que té lloc als debats que s'enceten a les corts. A mesura que la dependència dels ajuts financers dels sectors urbans es fa definitiva, el pes que s'atribueix als acords curials evoluciona en l'ordre dels discursos, que, al cap i a la fi, defineix tot l'aparell de poder institucional. Aquesta ampliació de les prerrogatives de la representació estamental, que figura a les corts per als tres braços del Principat, agrega al seu «espai deliberatiu»² un paper d'avalador per als enunciats que fonamenten qualsevol idea de cosa pública.

Nogensmenys, no ens sembla adequat afirmar d'entrada que les Corts del 1283 tanquen en coordinades constitucionalistes els elements d'una tradició institucional o que des d'aleshores es comença a produir un repertori de figures polítiques completament enllaçades en l'ideal pactista de la representació.³ En els sintagmes del vocabulari polític medieval no hi ha perennitat, sinó una discursivitat que executa els canvis mitjançant diferents possibilitats semàntiques, la qual cosa permet aquest joc sempre ambivalent entre la consolidació de les monarquies centralitzades i l'estreta redefinició dels mateixos termes de l'exaltació règia segons interpretacions pactistes

1. M. TURULL RUBINAT, «Sobre la potestad tributaria en la Cataluña medieval», *Initium. Revista Catalana d'Història del Dret* (Barcelona), núm. 7 (2002), p. 181-214.

2. T. de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Pactisme o absolutisme a Catalunya: les grans institucions de govern (s. XV-XVI)», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 19 (1989), p. 669-679.

3. A. IGLESIA FERREIRÓS, «La constitució de 1283», *L'Avenç. Revista Catalana d'Història*, núm. 74 (1984), p. 44-50.

—o republicanes, si es vol pensar en les implicacions semàntiques que prengueren cos després de la segona meitat del segle XIV.

Per això, a més de comprendre el joc polític en les seves variants econòmiques, bèl·liques o demogràfiques, totes ja molt ben descrites per la historiografia contemporània, cal interrogar de quines maneres va influir en la resignificació dels llocs institucionals existents, creant una transformació dins els conceptes del vocabulari jurídic sense afirmar-la directament.

En la possibilitat dels canvis que dugueren a la inversió dels pols de poder —una inversió que, de totes maneres, no deixaria d'acompanyar les monarquies contemporànies en llurs processos de centralització—⁴ hi havia una convicció d'estabilitat que afirmava l'objecte mateix del coneixement compartit, per la qual hom comprenia la institució com a *bé collectif*. Aquesta convicció exigia, en nom de la seva estabilitat, la supervivència del vocabulari polític, el qual, malgrat una continuïtat *aparent*, mostra pregones resignificacions en l'ús dels seus sentits.⁵

En la culminació d'aquests marcs, fins i tot quan els reis a la fi de la dinastia seguien sostenint un paper de *vocals* de la llei, detentors de la *potestas* en el grau més alt, aquest discurs ja havia retrocedit a dimensions molt més modestes, sense que cap objectió a la lògica de les continuïtats pogués, tanmateix, contrariar la interpretació que s'imposava en aquestes noves circumstàncies. És a dir, tot i que nombroses ruptures d'ordre social esvalotaven aquest joc polític, hi persistí una mena de discurs harmònic, elusiu pel que fa a la seva forma «continuista» i atent als mitjans per a garantir tot l'accés a la intervenció jurisdiccional dels que controlaven la categorització d'un poder legítim i superior —encara que mai no s'afirmà, en realitat, un poder ple.

Comprendre aquest procés de modificacions, que aplanen i arranquen moltes de les arestes soltes representades pels embats d'aquelles potències, imposa desxifrar en la seva aparença continuista els revessos d'una lluita institucional. Una lluita que es va mantenir a l'interior dels bescanvis semàntics, els quals van deixar visibles les moltes retorsions dels continguts que abrigaren.

D'aquesta manera, la institució mateixa es realitza com a procés que permet la *cognició social*, figura clau en les articulacions identitàries i l'assentament de tota l'autoritat política. És possible, doncs, reprendre allò que digué Émile Benveniste, malgrat les reserves que cal fer a les seves conclusions, per a indicar que la institució *representa* un cert antemural de projeccions lingüístiques, alhora que fa possible l'operació de sentits que instrumentalitza el seu dipòsit comú.⁶ Manejant un llenguatge intel·ligible,

4. J. KRYNEN, *L'empire du roi: Idées et croyances politiques en France, XIIIe-XVe siècles*, Paris, Gallimard, 1993.

5. Y. THOMAS, «*Fictio Legis*. L'empire de la fiction romaine et ses limites médiévales», *Revue Droits* (París), núm. 21 (1995), p. 17-63.

6. É. BENVENISTE, *Vocabulaire des institutions indo-européennes: 2. Pouvoir, droit, religion*, vol. II, Paris, Les Éditions de Minuit, 1969, p. 118-122.

la institució esquematitza un autèntic cosmos d'agenciaments. Dels llocs propis dels agents de parla als vectors de participació social, el seu potencial de síntesi defineix llocs corporatius, identitats simbòliques i fins i tot l'eficàcia de l'enunciat jurídic. En la institució es defineixen un *dins* i un *fora* dels universos de pertinença; aquesta habilitat li confereix un aspecte de corredor entre els referencials que es compulsen, a través del qual la solidesa dels enunciats (per mitjà d'un *continent*) revela la constitució dúctil dels sentits en transformació (*contingut*).

Per aquesta característica ambigua, que canvia l'ordre conegut amb la promesa de mantenir l'ordre mateix que es va derogant, la institució permet l'existència d'un autèntic «col·lectiu de pensament», present en l'estilització de discursos especialitzats, l'ús del qual serà exclusiu del grup dels iniciats.⁷

Si, efectivament, la col·locació discursiva —que, bé o malament, crea o *institueix* un acord sobre els termes del llenguatge històric— porta a l'adopció d'un pensament estilitzat que reuneix principis, normes i variables, utilitzada en la representació de models pràctics també n'emergirà un «estil de pensament» (*Denkstil*) que aviat es connectarà als valors d'una comunitat o d'un «col·lectiu de pensament» (*Denkkollektiv*). Per aquest límit s'hi circumscriuen els termes de la imaginació institucional que orienta o justifica les jerarquies d'enunciació i també s'alimenten els valors que la comunitat accepta solidàriament, la qual ara s'amplia bastant des de les seves demarcacions «merament teòriques» per a atènyer els *differenda* polítics que s'evidencien amb el nivell polític corresponent.⁸ Remarcada així, la matriu holística que va crear l'epistemologia de L. Fleck permet d'investigar a fons les dinàmiques de normalització institucional, que, d'una banda, concedeixen instrumentalitat a una noció força antiga de solidaritat social⁹ i, de l'altra, garanteixen una comprensió més realista dels papers dels agents involucrats en el conjunt de les representacions col·lectives.

Si hom sap en quina mesura qui crea què i en quins termes i amb quines garanties i mitjans, tot això es fa possible gràcies a la comprensió —tant antropològica com històrica— de la mutabilitat dels seus estatuts de significació, puix que la via de contagi institucions - pràctiques col·lectives es revela com a curs d'anada i tornada, un espai d'intercanvi o franja difusa d'esdeveniment *realista* on la descripció de l'esdeveniment històric guanya per a nosaltres, intèrprets de l'ara, els seus contorns més llegibles.

7. Així, i finalment, s'obre camí vers una epistemologia des dels escrits de Ludwik Fleck (Ludwik FLECK, *Genesis and development of a scientific fact*, trad. de Fred Bradley, Chicago, University of Chicago Press, 1979).

8. Ludwik FLECK, *Genesis and development*, p. 98-105.

9. É. DURKHEIM, *Les règles de la méthode sociologique*, París, 1894 (disponible en línia a: <www.beebac.com/file/download/.../regles_durkheim>, Quebec, Jean-Marie Tremblay, 2002, p. 65-70).

En indicar la importància d'aquest espai en la síntesi d'enunciats legitimadors, crec que s'afegeix un nou reconeixement a l'antic model pactista, pel qual hom presentava només la preeminència dels aspectes materials que les corts controlaven.¹⁰ Des d'aquesta perspectiva tradicional, tot l'interès dels estaments davant el rei radicava només en la concentració jurisdiccional i fiscal que definien les constitucions i els capítols de corts, la qual cosa bandejava el control que al final imposaren al «pensament institucional».

1.2. EL DRET MEDIEVAL I LA SEVA FUNCIO SINTÈTICA DINS ELS DISCURSOS INSTITUCIONALS

Si hom reconeix en la narrativa històrica un projecte inacabable de certificació dels esdeveniments que crida a comprendre'n el nom, tindrem el punt de partida des del qual ho intentaré pel que fa al dret medieval. Si em proposés aïllar un destí per al saber jurídic, diria que es compromet amb l'arranjament de les incoherències d'una existència social, de manera que per a «reparar» o normalitzar les punxes soltes estableix un discurs que delera crear un alineament de les veritats que governen el món i que necessiten ordenar-se segons una aparença de coherència i lògica que no deixi espai per a futures incompatibilitats. El dret i el seu discurs es revelen en aquest plec indefinit de papers, i perquè no en posseeixen dues, ni tan sols tres, de dimensions, el seu potencial de reinvençió els dota d'una força excepcional.

Hi ha quelcom aquí heretat dels escrits de Pierre Legendre, sempre tan vius i tenaços, i que em sembla adequat per a obrir pas.¹¹ El principi és el mateix que demostrà des dels seus primers treballs i part d'un esbrinament força estimulants: tota institució *diu alguna cosa*. És la institució qui circumscriu la parla del poder, i també és ella qui, pel seu enllaç amb el món de les abstraccions del deure-ésser, manté sempre activa la maquinària dels enunciats de la veritat. En la institució s'estableixen els locutius de la versemblança, s'hi afirma la identitat entre sentits diversos que s'acullen per a produir un univers de formes compatibles. De fet, els objectes han d'ésser *sempre compatibles*, encara que els seus sentits s'afluixin o es contraposin. Malgrat això, han de cercar l'arranjament de llurs signes, establerts en la coherència que genera l'estabilitat que exigeix la vigència del parlar eficaç del dret.

10. P. ORTÍ GOST, M. TURULL RUBINAT i M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La génesis de la fiscalidad municipal en Cataluña», *Revista d'Història Medieval* (València), núm. 7 (1996), p. 115-134.

11. P. LEGENDRE, *L'Amour du Censeur: essai sur l'ordre dogmatique*, París, Seuil, 1974, p. 37-49.

Mitjançant això, aquesta institució (des d'una angulació sociohistòrica,¹² antropològica¹³ o només simbòlica) crea la seva primera classificació de la natura per a reduir l'experiència humana a categories operatives. La classificació fonamenta les jerarquies de pertinença dels éssers, les espècies o categories-tipus, que s'ordenen, al seu torn, en les instàncies discursives que autoritzen i desautoritzen, redimeixen o expulsen, segons els índexs de purificació que tinguin inscrits sota la forma d'allò que és autèntic.

S'imposen aviat tots els termes d'una semblança feta de diferències, on l'ambivalència és la primera matèria. De fet, tornem a l'*oxímoron*. Per aquesta via, en el criteri de la igualtat reposa un altre criteri que estipula nivells de diferència. Observant aquest enginy, veiem que la seva interdependència és essencial. Tal condició és necessària si hom s'adona que tot llenguatge instituit passa per l'afinació de criteris d'identitat, per enunciats d'igualtat o versemblança que s'emboquen múltiples amb l'únic propòsit de fundar un ordre discursiu integral. Nogensmenys, és en aquesta trama on la feina àrdua de la reparació de paradoxes se segueix fent de manera convenientment explícita, potser anterior al moment de parlar i mai no revelada dins el procés racionalitzador que havia començat per la seva enunciació.

Així que la institució *esdevé* obra de la imaginació humana, replica una mica els mites freudians de la primera horda i la institució de la primera llei.¹⁴ Encara amb Legendre, revisem el paper primordial del dret sobre la intuïció no manifesta: en el llarg itinerari discursiu que els juristes medievals van inventar, hi nasqué aquell art inventor de veritats que aliava tècnica dogmàtica i censura religiosa, que confina el món dins el seu marc de disposicions. Des d'aleshores, el dret és la font arcana d'una llei més *primordial*.

El propòsit d'aquest títol és fixar el paper funcional del discurs jurídic medieval, puix que si hi reconeixem una tècnica d'enunciació el valor i l'eficàcia de la qual no es confonen amb els del dret modern, també és possible identificar-hi un espai simbòlic d'interlocució que permet que les transformacions del context polític es manifestin i hom les assumeixi. La tècnica d'elaboració discursiva és el mitjà pel qual els conceptes d'afirmació règia tractats als debats de les Corts catalanes aconseguen sobreviure al llarg del segle XIV, de manera que ancoren pretensions a vegades conflictives sobre el sentit dels conceptes d'autoritat i legitimitat institucional.¹⁵ Però aquesta supervivència haurà de ser parcial, atès que les reposicions de sentit que sofrí dins aquest interval mostren que la seva coherència semàntica no passa d'artificialitat dogmàtica,

12. C. CASTORIADIS, *Sujet et vérité dans le monde social-historique. Séminaires 1986-1987. La création humaine I*, París, Éditions du Seuil, 2002.

13. M. DOUGLAS, *How Institutions Think*, Nova York, Syracuse University Press, 1986.

14. B. MALINOWSKI, *Myth in Primitive Psychology*, Nova York, Norton, 1926.

15. Vegeu la mateixa aportació des d'altres plantejaments a R. R. TOSTES, «The Catalan Courts as a locus of semantic creation: institutional language and legal discourse», *eHumanista* (Santa Barbara), núm. 7 (2015), p. 211-230.

la qual garanteixen els mateixos agenciaments abstractes d'una racionalitat jurídica. En aquest context, comprenem que el «dialecte jurídic» és un dipòsit de significacions per al tractament polític i font de transcendència per a les controvèrsies que mantienien el rei i els estaments.

Des de llavors, hi entra l'argument sobre un límit que divisarà les demandes reials i els greuges manifestats pels estaments, la qual cosa simbolitza els pols que operen significats dels vocabularis jurídics adequats a partir d'aquests mateixos enfrontaments i de les demandes intercanviades durant les reunions estamentals. Per al desplegament dels esdeveniments històrics del segle XIV, aquestes oposicions modulen el resultat concret d'un règim monàrquic assetjat dins la seva debilitat política mateixa, i serà aquesta limitació de l'exercici del poder sobirà la que durà la historiografia a titllar-lo de «pactista».¹⁶

L'ascensió d'un discurs de la reialesa valida el lligam ambivalent de l'*autoritat* i l'*autenticitat*, la qual cosa garanteix a l'omnipresència del control instituït un vèrtex identitari que n'ergeix com a raó que fonamenta la corporació civil, la universalitat de la qual pretén acaparar el *regnum* com a màxim abstracte. La contundència d'un discurs fragmentari i que en aquest punt passa a anunciar el pactisme institucional com a virtut històrica, guanya la seva rellevància i el seu espai sobretot per la manca d'un poder efectiu del monarca davant l'espai jurisdiccional que pretén subjugar. Des del moment que falten altres recursos de coerció directa, és quan el flanc de la retòrica legitimadora pateix els atacs més greus. La insistència de Pere III davant els estaments retoca aquest argument, intentant neutralitzar mitjançant una eloqüència poderosa la restringida dimensió dels seus mecanismes de comandament.

La veu renitent del monarca parla en nom d'una teoria del poder sagrat dels reis medievals, la verticalitat d'aquest poder i la divina designació que l'assisteix com a pla supranatural de predestinacions. En aquest sentit més precís és com es feren declarar els reis d'Aragó, «como no sia dubdo los súbditos seer menores del seynnor, e assí ellos no puedan jutgar su maior ni ordenar alguna cosa sobre él, antes los sotzmesos an a seer jutgados por el sennor e an a obeir e seguir sus mandamientos», certament perquè davall tot el pavelló de les voluntats dels membres de la societat hi havia el rei, que encarnava el bé comú i tots aquells en nom de qui li pertocava procedir «a servey de Déu et profit et bon estament de la terra».¹⁷

En el període anterior, l'ambient institucional de la Corona d'Aragó imposa noves discussions capaces de reavaluar tota l'extensió enunciativa d'una «potestat règia». Amb els obstacles interpretatius manejats dintre de les discussions estamentals, aquest discurs de supremacia adquireix la reinterpretació que porta a pensar la titularitat rè-

16. F. SABATÉ, «Municipio y monarquía en la Cataluña bajomedieval», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* (Alacant), núm. 13 (2000-2002), p. 255-282.

17. F. SABATÉ, *La época medieval: administración y gobierno*, Madrid, Istmo, 2005, p. 325.

gia en termes més seriosament «constitucionals». A poc a poc, el deure de convocar els grups que dirigien el país assumeix un caràcter d'autenticació per a la producció del dret, el qual, malgrat ser emès *pel* sobirà, havia de ser conforme a la comunió dels estaments, no pas des d'una autoritat solitària que abans el rei havia volgut exclusiva del seu vicariat diví.¹⁸ L'elaboració d'un discurs comú amb el sobirà es projecta, llavors, contra el desig mateix de manejar tot sol les claus de l'autoritat pública.¹⁹

Aquesta transformació de posicions i la reposició d'una figura jurídica de la monarquia al temps de Pere III és el que em duu a pensar els esquemes de reproducció d'un discurs del poder. I per a comprendre aquest itinerari de transformacions en l'ordre d'un vocabulari polític, faig servir una proposta metodològica més dirigida.

Un cop hagi fet servir nocions com analogia, identitat i classificació,²⁰ pretenc demostrar que en la formació del discurs institucional les interaccions jurídiques posseeixen un paper singular. Per aquestes nocions, l'artefacte jurídic assumeix un paper important en el procés de fixació de sentits, puix que hi esdevé una vasta manipulació d'interessos que veiem més bé a l'esfera de l'ésser polític. Enfocar-ho així, sempre segons una *creació històrica de les institucions*, pot expandir el coneixement sobre el dret cap a quelcom més enllà d'un mer grapat de lleis, que remet a una avaluació tants cops simplista que manca la profunditat simbòlica d'allò que està contingut en la idea social de *lleis*.

La relació d'efectivitat dels discursos de dret amb la realitat no ha de coincidir com ho esperen els historiadors. La seva relació amb la realitat ha de cercar-se en la identificació de discursos creadors d'institucions, la qual cosa genera una condició momentània d'interessos convergents i barreja de convencions.²¹ L'existència d'un ambient polvoritzat per múltiples ordenaments jurídics no significa la seva correspondència absoluta amb els termes d'un marc jurídic homogeni perquè així tinguem un discurs jurídic tal. La seva existència depèn d'un context polític i institucional que permeti l'establiment de sentits, conforme a una tradició manejada sota unes certes exigències històriques. La relació directa entre discursos jurídics i realitat institucional pren la seva forma només per la transformació de circumstàncies fonamentals mitjançant la inclusió d'una situació d'emergència. Quan Alain Boureau proposa el seu «énoncé collectif», considera que preexisteix «un fragment verbal (ou iconique), qui crée autour de lui une certaine convergence des langages et des pensées», atès que noves incorporacions emprenen el curs, establint una graella de sentits, «par le jeu d'un flou structurel susceptible de capter une thématique encore implicite et d'accueillir

18. T. N. BISSON, «Celebration and Persuasion: Reflections on the Cultural Evolution of Medieval Consultation», *Legislative Studies Quarterly*, núm. 7, fasc. 2 (1982), p. 181-204.

19. J. LALINDE, «Las cortes y parlamentos en los reinos y tierras del rey de Aragón», a *Aragón: historia y cortes de un reino*, Saragossa, Ayuntamiento de Zaragoza, 1991.

20. M. DOUGLAS, *How Institutions Think*, p. 45-49.

21. M. DOUGLAS, *How Institutions Think*, p. 45-80 i 91-102.

les projections et les appropriations les plus diverses». ²² Tal canvi és possible només gràcies als límits que posa un conjunt anterior d'institucions.

Aquesta efectivitat discursiva depèn de l'experiència compartida d'una idea que es manifesta mitjançant la relectura de la tradició jurídica anterior, atès que la tradició i la seva força simbòlica de reconeixement col·lectiu són allò que confereix estabilitat política als arranjaments institucionals, com els que anomenen, per exemple, la *constitució dels articles*, on es troben notacions més específiques per al cas medieval. ²³ El tipus de transformació assimilada en aquests moments, que implica un grau de contestació de la totalitat establerta abans, és de l'ordre de l'acció política, una exigència capaç de canviar un discurs legitimador per un altre, ofert segons les coordenades acceptades per un *Denkkollektiv*, tot i que aquesta acceptació comporti una reinterpretació de la forma i l'ús dels continguts semàntics de la institució.

D'una manera complementària, emergeix una comprensió de l'acció política com a acte de transformació i manifestació històriques, la qual cosa ja puc dir que constitueix l'eix neuràlgic de la meua hipòtesi. Aquest accessori es troba en la referencialitat del fet jurídic com a pla de composició d'allò que s'intenta qualificar per mitjà de les seves institucions. El discurs jurídic, més l'abstracció que acompanya el seu eina dogmàtic, no crea una institució *per se*, però té la responsabilitat de la seva instrumentalització —o li dona autenticitat— mitjançant el seu *verbum*. Apareix la referencialitat d'aquest dialecte en la reposició del fet polític. Precisament per això, la seva manifestació es fa en la col·locació de l'ordre, o fins i tot, més senzillament, en l'harmonització de les dissidències pràctiques que assumeixen una forma de racionalitzar la societat medieval. ²⁴ Per fi, i segons un plantejament precís de Yan Thomas, el paper sintetitzador del dret es revela en el punt on s'assumeix una «remodelación de la realidad por medio de artificios verbales ligados a los poderes especializados del decir eficaz». ²⁵ La recerca d'una explicació racional reposa sobre la instrumentalitat del fet jurídic al moment de pensar-se el polític, la qual cosa fa fonamental una composició del discurs que delecta recrear un sentit per a la realitat.

22. A. BOUREAU, «L'adage *Vox populi, Vox dei* et l'invention de la nation anglaise (VIIIe-XIIIe siècle)», *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* (París, EHESS), any 47, núm. 4-5 (1992), p. 1072.

23. M. LA TORRE, «Constitutionalismo de los Antiguos y de los Modernos. Constitución y "estado de excepción"», *Res Publica*, núm. 23 (2010), p. 17-35.

24. A. BOUREAU, «Le vœu, une parole à l'efficacité disputée», a N. BÉRIOU, J.-P. BOUDET i I. ROSIER-CATACH (ed.), *Le pouvoir des mots au Moyen Âge*, Turnhout, Brepols, 2014, p. 189-206.

25. Y. THOMAS, «*Fictio Legis*», p. 19.

2. INTERROGANT L'INTÈRPRET: LA CONSTRUCCIÓ DEL TEMA HISTÒRIC

Cal concedir, d'entrada, una breu generalització en el sentit que les recuperacions de la memòria històrica són un aliment de les representacions de l'imaginari social. D'aquesta manera, podem dir que la seva reposició és infinita, que en aquest continu actuar sobre si mateix es revelen els significats la superfície de debò dels quals anomena la convenció *fets* de la història. Denunciada aquesta estratègia de fons, és lícit prendre una altra via interpretativa, nova o més conciliadora. Ara, mostrant la seva humilitat, l'historiador anhela enfortir la credibilitat de la seva perspectiva. Però ni tan sols així acaben els seus problemes. Un cop hagi preferit revelar l'engranatge de fantasmagories mogut per la representació històrica, també haurà decidit renunciar a uns certs mitjans de racionalització. Resta notar que, reflexionant a través d'aquesta línia d'idees, al final es crea un nou problema, que és el de la incisió, o el límit entre el realisme i la permanent sospita pel que fa a allò que s'afirma en el domini factual. Integrada en el ram familiar de les altres humanitats, la història té, per això, unes faïçons pròpies, que van dur Foucault a anomenar-la «ciència de la reduplicació».²⁶ Ara bé, aquest atzucac ja no tracta sobre la realitat de l'objecte que hom investiga; en veritat, fa ja un cert temps que es va tornar cap a una dada que representa la realitat mateixa —ara hi veiem millor— i el problema s'ha fet epistemològic.²⁷

Si hom pren el cas d'una historiografia amb complexitats pròpies, l'àrea catalanista no deixa gaires dubtes sobre la utilitat de reflexionar al voltant d'aquesta mateixa condició. Una segona dada de partida: si el compromís de les primeres generacions que han vingut després de la Guerra Civil espanyola ha condensat la imprecisió de l'autenticitat del registre històric, després el treball revisionista, que ha acompanyat l'inici de la redemocratzació i s'ha prolongat fins avui, lluita per la fixació d'un lloc simbòlic particular. Considerant-se marginals en vista de tradicions historiogràfiques més difuses, les successores del catalanisme polític han perseverat i cercat el punt endogen de llur significació, o una cosa que Homi Bhabha anomenava «l'horitzó exegètic de la diferència».²⁸ Al mateix temps, atapeïda entre l'anhel de reparar les exageracions dels divulgadors de la història nacional, com ho foren Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila, roman en aquestes darreres generacions d'historiadors la necessitat de revifar una certa vigència temàtica, que mantindria la vitalitat de moltes de les qüestions

26. M. FOUCAULT, *Les mots et les choses (une archéologie des sciences humaines)*, París, Gallimard, 1966.

27. G. LEBRUN, «A idea de epistemologia», a G. LEBRUN, *A filosofia e sua história*, trad. de Carlos Alberto Ribeiro de Moura, São Paulo, Cosac Naify, 2006, p. 134.

28. H. K. BHABHA, *The Location of Culture*, Londres, Routledge, 1994, p. 59 (ed. índia: 2012).

plantejades pels precursors de l'essencialitat catalanista. No és pas fàcil definir aquestes filiacions, però, esquemàticament, podríem detectar-hi tres vessants principals que treballen en llurs fronts d'investigació i difusió. La primera relativitza el to particularista dels que reclamen una font primigènica del catalanisme, fins al punt de limitar l'originalitat del model d'estat tardomedieval a Catalunya.²⁹ D'altra banda, segueixen quasi paral·lelament autèntics llinatges interpretatius que aclareixen els «sentits històrics» de figures de la prominència de Jaume Vicens Vives,³⁰ mentre que d'altres mantenen una oposició encara més radical i neguen les imatges creades pel catalanisme dels anys trenta, quaranta i cinquanta, tot i que són fidels a l'argument particularista.³¹

Aquest registre conflictiu, que no és de cap de les maneres exclusiu dels catalans, obre espai a la seva indefinida manifestació d'historicitat. Fa ben poc temps hom assistí, per exemple, a la celebració dels sis-cents anys del Compromís de Casp (1412-2012). I, com ja s'esperava, hi van aparèixer les habituals controvèrsies exposades pel revisionisme. La factualització d'aquest esdeveniment, dins i fora d'una historiografia especialitzada, dona proves dels exemples ben acabats de la imprecisió de la representació històrica. Davant els molts col·loquis, seminaris i congressos sobre la celebració, un cop més es discutiren posicions que assenyalaven una trajectòria continuista de la catalanitat (lligada, al seu torn, a valencians i aragonesos) i una presència històrica precisa, tal com avalen els discursos oficials. A l'historiador li resta la recerca d'una manifestació contrària: denunciant els prejudicis d'aquesta interpretació del passat, acaba al·ludint a la via «desmistificadora» per a anar contra l'anhel presentista d'aquestes tòpiques narratives.

Comptat i debatut, potser hom ponderi que el millor que es pot fer és bandejar les qüestions *metahistòriques* —amb tot el pamfletisme embotit en la veu política— i

29. Vegeu una discussió sobre el tema a J. AURELL, «La formación del imaginario histórico del nacionalismo catalán, de la *Renaixença* al *Noucentisme* (1830-1930)», *Historia Contemporánea*, núm. 22 (2001), p. 257-288. I sobre el problema del model estatal, vegeu A. SIMON, «Catalunya en la construcció de l'estat modern espanyol (s. XVI-XVII). Lectures historiogràfiques», a A. ALCOBERRÓ i Giovanni C. CATTINI (org.), *Entre la construcció nacional i la repressió identitària*, Actes de la Primera Trobada Galeusca d'Historiadors i d'Historiadors (Barcelona, 10 i 11 de desembre de 2010), Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, 2012, p. 73-87.

30. J. M. MUÑOZ LLORET, *Jaume Vicens i Vives (1910-1960): una biografia intel·lectual*, Barcelona, Edicions 62, 1997. E. SERRA, «Ferran Soldevila: la persona i l'historiador», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 6 (1995), p. 9-17. E. SERRA, «La historiografia catalana: del segle XIX a la Segona República», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 19 (2008), p. 249-257; i, finalment, vegeu el treball sobre la participació intel·lectual del catalanisme de Jordi CASASSAS, *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya. Materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani (1808-1975)*, Barcelona, Proa, 1999.

31. A. BALCELLS, «Catalunya contemporània», a A. BALCELLS, *Història de Catalunya*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2006. B. de RIQUER PERMANYER, «Apogeo y estanciamiento de la historiografía contemporánea catalana», *Historia Contemporánea*, núm. 7 (1992), p. 117-134.

seguir cap als arxius documentals convençut que el partit més adequat és el del jutge imparcial. Com censurar aquells que ho fan tan serenament? Tanmateix, com que defenso una posició diferent, estic convençut que semblant elucubració no pot ésser reputada inútil. Ja no cal negar l'existència d'una relació entre la voluntat practico-ideològica i els discursos assenyaladament *teòrics*. Com a suport d'això, la memòria històrica es mostra com a material imprescindible de l'agenda ideològica de l'Estat. És, doncs, exemplar que en el complex escenari polític de les autonomies espanyoles la recordació pública del Compromís hagi merescut inversions significatives.³² A la vila de Casp es reuniren els dirigents dels governs d'Aragó, Catalunya, la Comunitat Valenciana i les Illes Balears, desitjosos d'enllaçar llur ancestralitat amb les despulles d'una institució primitiva comuna —de bell nou sota la idea de «l'esperit confederat»—, la mateixa que remet a una realitat institucional del temps històric, quan aquests territoris es veien dins la cohesió dinàstica del Casal de Barcelona. Aquestes intencions queden molt explícites amb allò que discorregué el president d'honor d'aquestes *noves corts*, que molt oportunament «ha alabado que aquel espíritu de 1412 es un ejemplo de una actitud de “sentido de Estado”» i obre mitjans per a una actualització de les forces nacionalistes per les quals s'enfronta la crisi que ara assola el país espanyol.³³

Res d'això no hauria de prendre per banal l'historiador, atès que mitjançant la invocació d'aquest *esperit* és com hom situarà tot el que sigui elemental en la hipòstasi del passat històric. Finalment, per mitjà d'aquest esperit és com parlen alt els protagonistes de l'anhel particularista, els mateixos que s'emparenten amb les institucions representatives tardomedievales. Al mateix temps, aquest esperit tan convergent i pluralista justifica «l'oposició natural» que els catalans senten des de fa molt temps envers l'autoritarisme de llurs veïns de l'occident peninsular —és a dir, des de quan es feren els prenuncis de l'*hegemonia castellana de l'estat*—. Dient-ho més explícitament, fa poc ho va escriure un biògraf de Ferran d'Antequera en repetir una antiga imatge dels monarques com a portadors de les virtuts llibertàries, característiques de l'espòli català. D'aquesta manera, un sobirà, com era Pere el Cerimoniós, ja regia els estaments segons un idèntic sentiment històric, el qual li permetia lluitar «contra la noció assimilacionista castellana».³⁴ Oposant el sentiment anacrònic d'emancipació i

32. Segons l'*Heraldo Noticias*, prop d'1,6 milions d'euros són destinats a la restauració de les fortificacions medievals de la vila de Casp.

33. Dins el mateix saló en què s'assignaven els termes per a elegir la successió de Ferran d'Antequera, també fou assignat el dia 28 de juny de 2012 un document conjunt per als representants parlamentaris aragonès, valencià, català i balear, els homòlegs dels regnes de l'antiga Corona d'Aragó. Vegeu «El Compromiso de Caspe recupera su identidad», *Heraldo Noticias*, 28 de juny de 2012, <<http://www.heraldo.es/noticias/>> (consulta: 20 juliol 2017).

34. D. GARRIDO, *Ferran I “el d'Antequera”, un rei de conveniència*, València, Edicions 3i4, 2011, p. 42.

llibertat política, també es troba el rancor per la *derrota* o el fracàs històric simbolitzat per l'arribada de la dinastia castellana. En aquest to és com es va queixar Ramon d'Abadal, qui conclou que el curs de la història no guardonaria el Principat de Catalunya amb un conjunt polític prou fort per a resistir l'assimilacionisme de les primeres monarquies nacionals: «[...] el moment en què en el nostre món occidental es tendeix a l'enfortiment de les monarquies, [...] el Principat català accelera el seu curs en contra del corrent de la Història».³⁵ Es fa ressò de les conclusions fatalistes, que insisteixen a situar el particularisme institucional a les arrels de les culpes històriques, que culminen en la pèrdua de les llibertats patriòtiques.

No vull semblar excessivament presentista, ni fer ressortir massa el cas de les autonomies davant la composició de les diferents discursivitats que representen el fet històric. Nogensmenys, si començo per aquí la meua intervenció sobre aquest esdeveniment és perquè considero aquesta contextualització quelcom més que una mera contingència d'interessos identitaris. Ja veurem que el retall mateix del tema no ultrapassa aquesta marca, i allò que encarem com a derivacions del contingut originari mai no cessa d'aparèixer als rescats d'una cosa que és al passat.³⁶

Com he repetit altres vegades, la porció d'aquesta inventivitat identitària també concedeix la vocació institucional mateixa d'una *cultura política* determinada. Els catalans, tan bons coneixedors de llur inventari polític, tracten d'assegurar-se la base de legitimitat corresponent. El mateix invencionisme que anima les tradicions dels pensaments polítics francès o anglès amb llurs «*affairs of State*»,³⁷ guanya sobre aquells que pensen la Catalunya medieval. En la seva apologètica essencialitzant, hom reconduïx la raó històrica a un temps on tot el poble català «era lliure i constituïa una característica organització democràtica».³⁸ Si, ben observada, aquesta transmissió semàntica és facilitada gràcies a un argument continuista que manté el seu espai obert a conceptes del laboratori polític modern, això conjuga democràcia i estatisme amb les necessitats d'aquesta representació.

D'aquesta manera, en parlar de participació política, sobirania i pactisme jurídic, hom avança més cap a la mera problematització del testimoni històric. En aquest sentit, hom pot dir que el monumental volum d'estudis dedicats a les Corts catala-

35. R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, trad. de Xavier Fort i Ramon Pinyol, Barcelona, Edicions 62, 1987, p. 287 (1a ed.: Ramón MENÉNDEZ PIDAL (dir.), *Historia de España*, vol. XIV, Madrid, Espasa-Calpe, 1966).

36. R. R. TOSTES, *A historiografia catalanista e seus repasses institucionais: um estudo de caso sobre revisionismo e memória histórica*, a *Simpósio Internacional História Pública: a história e seus públicos*, celebrat a la Universidade São Paulo al juliol del 2012, en premsa.

37. F. W. MAITLAND, *Selected historical essays of F. W. Maitland*, tria i selecció d'H. Cam, Cambridge, Cambridge University Press, 1957, p. 63-95.

38. F. VALLS i F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, vol. II, Barcelona, Publicacions de l'Editorial Pedagògica de l'Associació Protectora de l'Ensenyança, 1923, p. 139.

nes reflecteix el caràcter complex de l'itinerari que aquestes institucions assumien, els noms de les quals remetien a les assemblees estamentals dels territoris governats pels reis aragonesos. Es tracta d'un autèntic repertori històric que s'alinea almenys des del segle XIX i durant tot el XX.³⁹ La relació d'aquests estudis, la seva fortuna crítica o el rumb que han pres les interpretacions sobre llur protagonisme orgànic, mai no s'han dissociat de la narrativa d'ells mateixos.⁴⁰

Pel que fa al funcionalisme discursiu d'aquestes assemblees estamentals, hi ha algunes coses que es podrien detallar. Es remarquen qüestions controvertides, com ara les que plantejà el desenvolupament d'aquest aparell consultiu des del final del segle XII i que s'apregonaren en les transformacions polítiques del XIV. Aquesta seqüència permet a la centúria següent arguments de participació, dels quals emergeix el del «pactisme» polític, que es pren com a model fonamental dels regnes i territoris governats per la dinastia barcelonina.⁴¹ L'evolució de l'aparell representatiu ressalta, doncs, aquesta valoració endògena d'un discurs institucional, puix que les oligarquies hi investiren un organisme centralitzador que actuava tant com a poder jurisdiccional irradiant com també com a poder que acabaria controlant les fonts fiscals que la monarquia no havia pogut implantar d'una manera general.

Des de l'orientació difosa pel mateix Ramon d'Abadal, el tema de les Corts ha fet concloure una extensa comprensió del tipus de forces estamentals que s'anaven des-agregant a través de les línies de pressió que imposaven aquelles. Hom professava que els estaments reunits a les Corts mai no havien consumat un discurs homogeni, ni tan sols un que fos capaç de representar una ideologia política lineal, la qual cosa, encara per a la mirada d'Abadal, era indispensable per a l'establiment d'un aparell d'*estat* en un sentit estricte. Per tal interpretació, hom conclouia que els discursos estamentals no havien pogut llegar el sentiment de voluntarietat política capaç d'actuar com a *veu institucional*. No obstant això, repassats els arguments juntament amb allò que hom sap de l'estament burgès, és possible avançar cap a la percepció d'una finalitat política d'aquestes Corts en un consorci amb la gestió dels recursos fiscals, la qual cosa obre divergències amb l'enfocament abadalià.

Amb la transmissió dinàstica que, el 1412, entronitzava a l'Aragó un príncep de la nissaga castellana dels Trastàmara, quedava clara la profunditat de la participació dels procers urbans catalans. Aleshores victoriós en la disputa successòria, Ferran d'Antequera provà més tard el revers de l'aliança amb els burgesos, una aliança que

39. J. CREIXELL i Xavier FERRÉ, «Revista *La España Regional*. Un exemple de la historiografia romàntica», a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 97-103.

40. E. SERRA, «Butlletí bibliogràfic sobre les corts catalanes», *Arxiu de Textos Catalans Antics* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Facultat de Teologia de Catalunya), vol. 26 (2011), p. 663-738.

41. J. LALINDE, «Las instituciones catalanas en el siglo XIV (panorama historiográfico)», *Anuario de Estudios Medievales* (Madrid), núm. 7 (1970-1971), p. 623-632.

no tingué llarga durada. Segons Thomas Bisson, s'esdevingué que tan bon punt les Corts del 1413 interposaren les tradicionals reculades a la Corona, el nou rei sentí un canvi de posició que el feu deixar de ser el «ric príncep castellà» i passar a ser el «pobre comte-rei» dels catalans, intuïnt que aquesta no era pas una monarquia, sinó un règim de *procuratio*.⁴²

Al segle XIV, especialment després dels esdeveniments bèl·lics de la segona meitat, la força exercida per les Corts permet una pregona relectura de les tradicions polítiques i jurídiques del Principat, des de la qual es promouen noves significacions sobre la posició del titular sobirà. Així com al segle XII hom ho idealitzava, la finalitat de la seu monàrquica ja no podria ser naturalitzada en la centralitat de la *persona maiestatica*,⁴³ sinó que depenia d'una adhesió consentida dels seus membres corporatius.

Seguint el raonament dels seus predecessors, Tomàs de Mieres enunciava al segle XV la seva idea sobre la participació sobirana a les Corts en el moment en què aquesta podria *crear el dret*, apropant-se a un concepte molt semblant: «[...] quia Princeps in hac patria non potest facere generalem constitutionem sine consensus generalis curie». ⁴⁴ D'aquesta manera, els altres conceptes de fundació de la sobirania política, com ara la tradicional idea de cos místic, vigent als orígens de les monarquies medievals, assumeixen altres significats en la transposició de vocabularis institucionals reutilitzats a les batalles retòriques de les Corts. El rei hi perd el control de l'enunciació de la llei i passa a ser-ne un instrumentalitzador ministerial.

3. L'APAREIXEMENT I LA CONSOLIDACIÓ DE LES ASSEMBLEES ESTAMENTALS CATALANES

Encara a l'aguait de les particulars qüestions de la historiografia catalana, passo a l'elaboració de les reculades discursives que van permetre una sedimentació de l'aparell de poder. I haig de fer un darrer apunt metodològic: primer, cal situar-ne l'espai; després, el procés de creació semàntica del vocabulari institucional pel qual hom arribava

42. T. N. BISSON, *The Medieval Crown of Aragon: A Short History*, Nova York, Oxford University Press i Claredon Paperbacks, 1986, p. 139.

43. Aquest concepte manté una forta proximitat amb els símbols de la dignitat reial, elaborats a partir del *Liber Augustalis* al regne de Sicília a l'època de l'emperador Frederic II, avantpassat dels reis catalans. Dintre d'aquests símbols sorgeix una proposició de *iura maiestatica*, que pretenia situar l'origen de la llei en el suport del mateix sobirà; així ho llegim: «[...] igitur Cesarem fore iustitie patrem et filium, dominum et ministrum, patrem et dominum in edendo iustitiam et editam conservando» (*Konstitutionen*, I, 31, *Monumenta Germaniae Historica*, p. 185). Sobre la relació de la dinastia catalana amb els Hohenstauffen i totes les conseqüències d'aquest hereditatge, vegeu M. AURELL, «Messianisme royal de la Couronne d'Aragon», *Annales. Histoire, Sciences Sociales* (París, EHESS), any 52, núm. 1 (1997), p. 119-155.

44. Thomam MIERES, *Apparatus super Constitutionibus Curiarum Generalium Cathaloniae, collatio* x, cap. 25, p. 10.

a les disputes i a la forma dels seus arguments.⁴⁵ Al cap i a la fi, remarcant aquestes proposicions, reculem cap als elements de l'anàlisi contextual com a obertura metodològica que extrapola les seves primeres qüestions de fons. Com a espai de reelaboració discursiva, les assemblees estamentals conjugaren, doncs, els vèrtexs d'un debat polític que havia depurat i filtrat els valors de la tradició, fins al punt de fer possibles uns nous significats sobre la fundació de la llei, la societat com a reflex del *cos místic* i la potestat monàrquica mateixa, que abandona la seva pretensió sobirana per a lligar-se a la idea de *bé comú*. Així, les Corts representen el lloc simbòlic de la deliberació pels sentits ajustats a l'esquema dels intèrprets medievals. Existeixen, doncs, dos *tópoi* en la dada fonamental: el primer n'extreu el contingut argumental i l'altre reflecteix una part dels esdeveniments factualitzats durant el segle XIV. Analitzant la documentació curial d'aquest període, és possible especificar la destinació d'aquests arguments pel que fa a les bases de justificació que pretenien proposar. En reunir aquests punts, la tesi guia d'aquesta interpretació documental enfoca una mena de *lloc* que anomenem *col·lectiu de pensament* institucional i que serveix a la instància mediatra dels signes adoptats per la ideologia política dels discursos estamentals del període.

En l'horitzó formatiu, cal recordar algunes línies de la configuració fonamental de la qual hem parlat. L'apareixement de les matrius de l'esquema dit pactista fou atribuït a fins de l'època comtal. Al *territori* que futurament es dirà Catalunya hi verdegren les organitzacions polítiques en un fragmentat espai de disputa que, entre l'ocupació musulmana i el domini carolingi, es manté esgarriat de qualsevol ascendència jurídica immediata. Així, constituint-se amb la dispersió d'una zona fronterera, es van fundar les petites dinasties comtals.⁴⁶ I és al segle XII quan comença l'apropament definitiu de les unitats comtals, enllaçades amb successives unions matrimonials i vincles vassallàtics fins al moment d'evidència que assenyalava un protagonisme posterior del comtat de Barcelona amb la hipotètica promulgació dels seus usatges o la compilació dels costums i els albirs emanats de la cort comtal.⁴⁷ Nogensmenys, si cal justificar millor aquest protagonisme (per a diferenciar-lo també de trets teleològics que idealitzen projectes unificadors fora de lloc),⁴⁸ s'hi ha d'afegir les assemblees de pau i treva. En l'absorció dels interessos dels diri-

45. Vegeu una discussió preliminar sobre la constitució d'aquest debat en la proposta de l'antropòloga Mary DOUGLAS, *How Institutions Think*, sobretot en la seva introducció.

46. R. d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans. La formació de la Catalunya Independent: La Hispania visigòtica i la Catalunya carolíngia*, Barcelona, Edicions 62, 1969.

47. A. IGLESIA FERREIRÓS, «*De Usaticis Quomodo Inventi Fuerunt*», *Initium. Revista Catalana d'Història del Dret* (Barcelona), núm. 6 (2001), p. 25-212.

48. E. SARASA, «La expansión de los reinos y condados pirenaicos y mediterráneos hasta la unión de Aragón y Cataluña: guerra y sociedad feudal (1035-1134)», a P. IRADIEL *et alii* (dir.), *Historia medieval de la España cristiana*, Madrid, Cátedra, 1995, p. 263-306.

gents comtals, hom deixa de representar la prevalença eclesiàstica per a congregar poders polítics laics amb un esforç «d'unió territorial».⁴⁹

Passant de Ramon Berenguer IV a les mesures dutes a terme per Alfons I el Cast, que és, de fet, el primer de la dinastia que ocupa el tron d'Aragó, s'obre el camí cap al desenvolupament funcional d'aquestes institucions representatives en un pas continu amb la reivindicació monàrquica. A les assemblees del 1173 a Fondarella, el rei Alfons afirma davant els altres comtes catalans la seva superioritat, pròpia de la condició reial, i les atribucions que li pertocquen: «Divinarum et humanarum rerum tuicio ad neminem magis quam ad principem pertinet, nichilque tam proprium debet esse nobi ac recti principis quam iniurias propulsare, bella sedare, pacem stabilire et informare, et informatem subditis conservadam tradere, ut de eo non incongrue dici et predicari possit, quod a principe regum dictum est: per me reges regnant et potentes scribunt iusticiam».⁵⁰

Ara bé, de les anomenades reunions de pau i treva fins als decisius esdeveniments de les Corts generals del 1283, en el moment més crític del regnat de Pere el Gran es desvela una línia de singularitzacions seguint les petjades del model parlamentari català pel qual es firmen els instruments de les corts reials del segle XIII endavant, quan s'introdueixen els problemes mediterranis en els afers permanents d'aquests debats estamentals des dels regnats d'Alfons II i Jaume II.⁵¹

Però, juntament amb les variants de tipus polític i jurisdiccional, creixien els centres urbans i les capitalitats mercantils. Seguint un desenvolupament del denominador municipal, igualment remarcable en altres regions de la península Ibèrica o en l'avenç de les institucions comunals italianes, els instituts jurídics burgesos matisaven els vincles de jurisdicció estrictament feudals,⁵² la qual cosa permetia que s'implantessin nous règims de cessió senyorial alhora pactats per mitjà de contractes amb caràcter d'emfiteusi.⁵³ Gràcies a aquestes formes d'explotació del domini (ja que encara no es podria parlar de propietat), doncs, també emergeix una nova categoria social enriquida i interessada a participar en el marc de decisions, que es mantenia a les mans dels

49. F. SABATÉ, «Catalunya medieval», a A. BALCELLS (dir.), *Història de Catalunya*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2006, p. 259-264.

50. *Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, p. 76.

51. J. L. MARTÍN, «La actividad de las Cortes Catalanas en el siglo XIV», a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 147-149.

52. J. M. FONT RIUS, «Estudio. Apéndice al vol. I», a J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. II, Madrid i Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas i CSIC, 1983. T. de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña (1211-1330)», *Glossae. Revista de Historia del Derecho Europeo* (València), núm. 4 (1992), p. 9-145.

53. Aquestes són figures del dret privat romà, del *ius rerum*. G. M. de BROCÀ DE MONTAGUT, *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil, y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*, vol. I, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1985 [1a ed.: 1918].

poders senyorial. ⁵⁴ Inclosa fa poc en els esquemes jeràrquics estamentals, l'elit ciutadana es posa al davant en les reivindicacions de llurs drets corporatius.

Després dels esdeveniments crítics de la creuada albigea i la consegüent mort del rei Pere el Catòlic a Muret, hom referí aquest estatut jurídic per primer cop a les reunions de Lleida del 1214, amb «civibus, burgensibus, castrorum et villarum habitatoribus, et aliis pluribus tocuis Cathalonie», ⁵⁵ els quals integraven l'anomenat estament o braç reial, que, juntament amb els barons i les autoritats eclesiàstiques, juraven fidelitat al rei com a súbdits. També s'hi van crear mecanismes de representació de la seva jurisdicció, com ara els veguers i els paers, encarregats de setiar la justícia a les ciutats que formaven part del reialenc —«omnes venientes ad curiam domini regis, et nostram, et procuratoris Cathalonie, et omnes quos diocesani episcopi, pro facto pacis et bono terre vocare constituerit». ⁵⁶

Evoluciona, doncs, la primacia jurídica d'aquestes assemblees, la qual cosa s'apropava a les pretensions monàrquiques de reduir l'autonomia baronial a les seves capitalitats, de manera que ja podien interferir en les punicions a què aquestes sotmetien els serfs per la invocació del *ius malectractandi*, una interferència que garantia l'actuació dels veguers i la salvaguarda de la justícia règia com a exclusives de l'encàrrec sobirà —tal com matisava la fórmula «per me reges regnant et potentes scribunt iusticiam»—. Igualment, el reconeixement dels nous «llocs corporatius» dels vinents estaments i la complexa aliança entre burgesia i poder reial havien permès una prefiguració de les primeres corts catalanes segons aquestes atribucions legislatives i un *poder enunciador* fonamental per a la institució.

Naturalment, la recerca del rei d'aquests instruments representatius no corresponia a cap liberalitat regalista, sinó que tenia la seva raó en les dependències concretes de suport polític i, principalment, de mitjans financers que no podria obtenir tot sol ateses les seves parques fonts de recursos fiscals. ⁵⁷ A la recerca d'alternatives, el rei es va veure obligat a mitjançar acords per a aconseguir d'arribar a la punició fiscal que li mancava, encara que era conscient que al capdavant d'aquests acords li imposarien particions poc desitjables sobre la verticalitat jurisdiccional que pretenia prendre exclusivament. A mesura que la política de la Corona s'inclinava cap als interessos mediterranis, es creava, doncs, la fidelització permanent del sobirà als anhels mercantils de les oligarquies catalanes i valencianes. Aquesta participació havia estat flagrant en les reunions del 1228, que Jaume I convocà amb el fi d'obtenir recursos financers

54. F. SABATÉ, «Oligarchies and Social Fractures in the Cities of Late Medieval Catalonia», a M. ASENJO-GONZÁLEZ (ed.), *Oligarchy and Patronage in Late Medieval Spanish Urban Society*, Turnhout, Brepols, 2009, p. 1-27 (Studies in European Urban History).

55. *Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, p. 134.

56. *Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, p. 135.

57. M. SÁNCHEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, trad. de Marita Viscarro, Barcelona, Eumo, Universitat de Girona i Estudis Universitaris de Vic, 1995.

i militars per a la conquesta mallorquina, una conquesta que des de la seva primera idealització va rebre el suport de les ciutats i viles reials.⁵⁸

Si, d'una banda, l'expansionisme cap a les zones marítimes proveïa els engranatges d'aquesta constitució política, de l'altra venia l'aportació de la integració institucional. Havia estat possible, de fet, mantenir una estructura administrativa un xic lineal que, més enllà dels dominis peninsulars, detentava la sobirania dels dominis que s'estenien des de les illes Balears fins al ducat d'Atenes, incloent-hi els regnes de Sicília i Sardènia i els consolats catalans a l'Egipte, Tunísia i Síria.⁵⁹ En la dinàmica del segle XIII, aquesta formació politicomercantil de la monarquia catalanoaragonesa és decisiva per als desenllaços dels acords i, sobretot, en les capitulacions infligides al titular regi. Per això, aquesta sedimentació dels vèrtexs estamentals, tant a Catalunya com a València i Aragó —tot i que amb particularitats en aquest darrer—, va reiterar com a horitzó polític una instrumentalització contínua dels mecanismes jurídics de participació a les Corts, una participació mitjançada dins un model de govern que hom va designar «forma pluralista coordinada».⁶⁰

En coherència amb la tradició dels acords i les concessions de donatius per a les campanyes mediterrànies practicades als regnats de Jaume II i Alfons III, el llarg període de govern exercit per Pere el Cerimoniós apregonà aquesta dependència fins a conseqüències irreversibles. Després d'un curt allunyament de les seves previsions centralitzadores (sufocant rebel·lions baronials,⁶¹ firmant acords amb Castella⁶² i reintegrant els antics dominis mallorquins a la Corona), Pere III provà, contrariat, les immenses reduccions sobre la «infinida voluntat» que la seva dignitat reial pretenia. Aleshores, els arguments que justificaven semblant poder tot seguit afrontaren retrocessos, de base teòrica, a través de les oposicions estamentals que reinterpretaren les expansions mal determinades de la figuració monàrquica.

Així, doncs, apareix en escena un maquinari de llenguatge (*llenguatger*) a causa de la discussió que representaven els debats de les Corts. S'hi deixen còr-

58. J. L. MARTÍN RODRÍGUEZ, «Privilegios y cartas de libertad en la Corona de Aragón», a J. L. MARTÍN RODRÍGUEZ *Economía y sociedad en los reinos hispánicos de la Edad Media*, vol. 1, Barcelona, El Albir, 1983, p. 188.

59. M. del TREPPO, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa al segle XVI*, trad. de Jaume Riera i Sans, Barcelona, Curial, 1976. G. MELONI, *Mediterraneo e Sardegna nel Basso Medioevo*, Pisa, Consiglio Nazionale, Istituto sui Rapporti Italo-iberici, 1988. D. COULON, *Barcelone et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge. Un siècle de relations avec l'Égypte et la Syrie-Palestine (ca. 1330-ca. 1430)*, Madrid i Barcelona, Casa de Velázquez i Institut Europeu de la Mediterrània, 2004 (Bibliothèque de la Casa de Velázquez, 27).

60. J. LALINDE, «Las instituciones catalanas en el siglo XIV (panorama historiográfico)», *Anuario de Estudios Medievales* (Madrid), núm. 7 (1970-1971), p. 623-632.

61. J. L. MARTÍN, «Cartas de libertad en la Corona de Aragón», p. 235.

62. M. T. FERRER, «Causes i antecedents de la Guerra dels dos Peres», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, núm. 63, fasc. 4 (1987), p. 445-508.

rer, llavors, les transicions de sentit que ressituen un enorme llast del vocabulari polític de la seva època. A través d'aquestes transicions hom repassa els recursos institucionals convocats per la interlocució curial i presentats com a «rebot tradicional», com ara els preceptes jurídics de l'època comtal, els arguments elaborats fa poc per la dogmàtica jusromanista i també un suport tomista a l'adequació de l'aristotelisme medieval. Al capdavall, apareixen unes possibilitats discursives que visen sentit i consistència a la direcció retòrica dels partits en litigi en aquests acords.

4. PERE EL CERIMONIÓS: EL SOBIRÀ I L'ESTAMENT REIAL DINS LES CORTS

Les coses canviaren de tal manera que al llarg del segle XIV les pretensions d'un poder reial centralitzador relliscaren de les mans del sobirà als vectors municipals, que les reclamaren. De les fórmules jurídiques constituents de la sobirania als fonaments manifestats *en profit de la terra*, hom conferí als referèndums de les Corts una extensa col·locació de valors. Dins tots els actes solemnes que la involucren —des de la convocatòria, passant per la proposició d'obertura feta pel rei, la demanda i la satisfacció dels greuges, fins a la fase legislativa i el terme de donatiu de la cloenda—,⁶³ s'hi veuen motivacions pràctiques sobre la interpretació i la fixació de precedents.

Hom rebia l'*Us. iudicum in curia datum*⁶⁴ com un dels fonaments més recurrents per a assegurar la posició suprema de les Corts com a «lloc on hom diu el dret». Aquesta *funció judicial* tenia el seu curs en la interposició de les protestes i els greuges elevats a la competència del sobirà. Per això, mentre la seva actuació jurisdiccional es condensava («iudem atque curia»), també tenia lloc el conjunt de mecanismes de control i representació protocol·lària que ordenaven els actes formals de les assemblees, atès que, per extensió, el demarcador jurídic penetrava tots els actes instrumentals de les negociacions que encetaven el rei i els tres braços estamentals.

La participació de les Corts, d'altra banda, implica establir la seva periodicitat —perquè les convocatòries eren una prerrogativa exclusiva del rei— juntament amb el seu abast competent de decisió. Com hem insistit més amunt, la vigència d'aquests mecanismes de reunió serveix els interessos reials que intenten un enfortiment de la seva posició, compensant la polvorització jurisdiccional i les reculades definides contra els veguers reials, impeditos d'interferir en els dominis baronials i eclesíastics.⁶⁵

63. O. OLEART, «Organització i atribucions de la Cort General», a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 15-24.

64. *Usatici*, cap. 81.

65. F. SABATÉ, «Oligarchies and Social Fractures».

La incapacitat de constituir-se una fiscalitat directa, contra les «jurisdiccions infranquejables» de nobles, eclesiàstics i municipis, força la necessitat de recórrer a les representacions de les Corts, on el rei demana donatius que els representants li atorguen amb caràcter graciós —precisament perquè s’evitin precedents d’una futura obligació fiscal—, cedits sempre que la Corona també cedeixi privilegis, franqueses i competències de jurisdicció local.⁶⁶

El regnat de Pere III marca la consolidació d’aquest procés, ja que inicia un rebuig de l’espargiment regi existent des dels acords firmats el 1283 fins a la culminació dels establerts quasi un segle després per les Corts generals de tots els regnes de la Corona, el 1382. Malgrat la resistència inicial del rei Pere, que els primers vint anys del seu regnat practica una política de verticalització, la imperiosa manca de recursos fiscals directes del període subsegüent (notablement després de la guerra amb Castella) l’obliga a recórrer més sovint a requeriments parcials⁶⁷ o generals dels donatius oferts pels seus súbdits. Llavors, per la possessió dels mitjans financers, els estaments avancen cap a formes de control i gestió del patrimoni —creen la Diputació del General el 1356—. ⁶⁸ I n’aconsegueixen més, perquè és des d’aquest punt de tensió que hom negocia els significats de la potestat monàrquica i els instruments que coordinen el seu exercici.

Precisament aquí és on intervé el tercer aspecte del meu *tópos* temàtic. Entesa així, la vigència de les Corts passa a existir com un espai d’articulacions de sentit, on primer hom pren els repertoris de la tradició i llur sentit comú, i després els ultrapassa imposant-hi una forta *resignificació* dels esquemes de classificació institucional. Així, l’usatge *Princeps namque*⁶⁹ deixa de simbolitzar el clamor del comte de Barcelona als naturals de la terra per a interpretar-se a la segona meitat del segle XIV com a justifi-

66. F. SABATÉ, «Municipio y monarquía en la Cataluña bajomedieval», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* (Alacant), núm. 13 (2000-2002), p. 255-282.

67. R. R. TOSTES, «Relações estamentais durante os Paramentos Catalães: Pere el Cerimoniós e o braç real nas convocações de 1366-1367», a B. S. SANTOS i R. da COSTA (org.), *Anais do VIII Encontro Internacional de Estudos Medievais*, vol. 2, Cuiabá, UFMS, 2009, p. 391-399.

68. M. T. FERRER, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General en el marc de la guerra amb Castella (1359-1369)», *Anuario de Estudios Medievales* (Madrid), núm. 34, fasc. 2 (2004), p. 875-938.

69. *Usatici*, us. 68, *De obsessione potestatis*: «Princeps namque si quolibet casu obsessus fuerit vel ipse idem suos inimicos obsessos tenuerit vel audierit quemlibet regem vel principem contra se venire ad debellandum et terram suam ad succurrendum sibi monuerit tam per litteras tam per nuncios vel consuetudines quibus solet amoneri terra videlicet per fars omnes homines tam milites quam pedites qui habent etatem et posse pugnandi statim ut hoc audierint vel viderint quam cicius poterint ei succur/ /rant. Et si quis ei fallierit de iuvamine quod in hoc sibi facere poterit perdere debet in perpetuum cuncta que per illum habet. Et qui honorem per illum non tenuerit emendat ei falimentum et desonorem quem ei fecerit cum avere et sacramento manibus propriis jurando quoniam Nemo debet fallere ad principem ad tantum opus vel necessitatem».

cació fiscal per al control de les Corts.⁷⁰ Recordant les discussions durant les Corts de Perpinyà —possiblement les que es van celebrar el 1356, considerant els conflictes amb la comuna de Gènova—,⁷¹ el jurista Guillem Vallseca va glosar després aquest usatge tot matisant aquests sentits en l'aplicació construïda per les reinterpretacions següents. En la seva glosa testimoniava els desacords latents d'aquesta interpretació: «[...] videtur michi quod salvo honore tanti consilii hec determinacio sit contra istum usaticum et verba ad mentem ejusdem cum a verbis et sententia ipsius non sit descendendum».⁷²

En la disputa ideològica que mantenien el sobirà i els estaments, definir el sentit de «l'interès comú» es convertia en un dels arguments cabdals. Per això Pere III insistí tant en el to defensiu de la invocació fiscal que implantà, tractant-la, al capdavant, dins la necessitat de la *cosa pública*, la que simbolitza la crida dels naturals de la terra: «[...] terram suam ad succurrendum». D'aquesta manera, la interpretació dels juristes reials indicava un sentit practicoanalògic pel qual hom inferia que tots els súbdits havien d'estar en llur posició, directament o indirectament, a les conveniències del seu manament. En això, comptava amb el basament dels seus jurisconsults, els quals, com ara el mateix Guillem de Vallseca, havien insistit en la teoria del poder suprem de la potestat comtal, recobrada dins les línies d'aproximació romanista del vell axio-

70. F. L. PACHECO, «El Usatge *Princeps Namque*: las cortes y los juristas», *Initium. Revista Catalana d'Història del Dret* (Barcelona, Associació Catalana d'Història del Dret “Jaume de Montjuïc”), núm. 10 (2005), p. 225-246. I també, sobretot, M. SÁNCHEZ, «La convocatoria del *usatge Princeps namque* en 1368 y sus repercusiones en la ciudad de Barcelona», *Quaderns d'Història* (Barcelona), núm. 4 (2001), p. 79-107.

71. *Crònica de Pere el Cerimoniós*, cap. v, p. 40-42.

72. *Usatici*, us. 68, *Gl. adicionadas* 8, Real Monasterio de El Escorial, ms. Lat. Z-I-3 (transcripció i aparell crític d'Aquilino Iglesia Ferreirós), p. 203: «[...] domino rege Petro et curia in villa Perpiniani [...] / cancellario ipsius existente cum esset dubium an homines ecclesie Gerunde citati per vicarium regium Gerunde ut occurrerent usque maritimum contra novem galeas Janiensium inimicorum domini regis illi autem noluerunt ire queritur an incidant in penam istius usatici et fuit per majorem partem jurisperitorum consilii regii determinatum [...] / extranee gentes de quibus esset verisimile dampnum posse inferre in aliqua parte Cathalonie sive per terram sive per mare venientes more hostili utpote dicte galee januencium vel aliarum gencium magnum posse habencium vel eciam immi(/.) non nimis dum tamen possent terram dampnificare nisi eis resisteretur fuit tamem visum / [...] quod loca et instrumenta sufficiant (verosimiliter) ad deffendendum partem terre quam gentes extranee conantur invadere non debeant alios homines fatigare a parte que invade speciallitter multa remota seu larem foventes eos citando ut illuc vadant non tamen necessario habent abstinere dicti officiales quin citent vel moneant per modum insertum in hoc usatico si facere voluerint archiepiscopus. Sed videtur michi quod salvo honore tanti consilii hec determinacio sit contra istum usaticum et verba ad mentem ejusdem cum a verbis et sententia ipsius non sit descendendum. Guillermus de Valle Sicha.»

També existeix una publicació moderna d'aquestes gloses. Vegeu l'exemplar disponible a la Real Biblioteca, Madrid, titulat *Antiquiores Barchinonensium leges: quas vulgus Vsaticos appellat. Glossae in aliquos Vsaticos Barchinonenses D. Peguera, G. de Vallesicca, P. Catani et aliorum. Impressum Barchinonae: per Karolum Amorosum Prouensal: impensis. Mercatorum Raphaelis dauder et Iacobi Laceras vibliopolarum Ciuium Barchinonae, 1544.*

ma *rex in regno suo est imperator* i les consegüents derivacions acursianes.⁷³ L'origen d'aquesta prestació reposa, primer, sobre un argument sobiranista que era adequat en les pragmàtiques reials, judicis proferits per la cúria i altres vestigis que indiquen les feines d'aquesta interpretació, tal com ho repercuteixen els parers atribuïts a Pere Albert.⁷⁴ Com a senyor natural, tots els membres de la corporació o *universitas* del regne li deuen suport, perquè amb aquest suport el seu encàrrec es completa i es justifiquen tots els seus atributs.

Efectivament, la crida popular invoca en la figura del monarca el títol de «príncep e senyor» de les terres catalanes.⁷⁵ La difusió del cos dels usatges es converteix, doncs, en el marc legal per a la generalitat del Principat,⁷⁶ tot mantenint una «continuació» amb els capítols de cort i les constitucions de Catalunya, a les quals hom afegia el conjunt mateix de les «regalies».⁷⁷ S'anava sedimentant, doncs, un repertori de dispositius tecnicolegals que subscribia la cosa pública davall de la *voluntas regis*, atès que en derivava la legitimitat de la corporació, que s'havia reduït a l'arbitratge de la justícia i la *intelligas* de la llei.⁷⁸

Trobem una part de l'*aspecte temporal* d'aquest encàrrec explicada al cerimonial de les Ordinacions. Tractant de la coronació, hom declara que «con corona portar en lo cap se pertanya a la dignitat reyal [...] a significança que en lo seu cap lo rey port ab intenció infinida voluntat de fer bones obres, e en special en regir lo poble a ell comenat en agualtat e en justícia».⁷⁹ Com a vèrtex de la universalitat del regne, convergeix en el seu cos regimental l'ideal de l'interès públic, ideal que suposa identificar la condició del mandat *ex plenitudo potestatis* i l'exercici jurisdiccional de *pleno i mixto imperio*.⁸⁰

73. «Omnia que sunt intra fines regni sui sint domini Regis, saltim quod protectionem et altam jurisdictionem et dominationem et etiam quantum ad proprietatem omnium singularium rerum [...] quas dominus Rex donare, recipere et consumere potest, ex causa publice utilitatis de deffensionis regni sui [...] Item quod dominus Rex sit imperator in regno suo et imperare possit terre et mari et omnes populi regni sui eius regantur imperio.» Recollit per K. PENNINGTON, *The Prince and the Law, 1200-1600: Sovereignty and Rights in the Western Legal Tradition*, Los Angeles, University of California Press, 1993.

74. Vegeu un estudi de les *Commemoracions* a E. FERRAN, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007.

75. F. SABATÉ, «Discurs i estratègies del poder reial a Catalunya al segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), núm. 25, fasc. 2 (1995), p. 622; vegeu *Provisions*, l. 8, f. 43v, Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga.

76. A. IGLESIA FERREIRÓS, «The Birth of the Usatici», *Imago Temporis. Medium Aevum* (Lleida), vol. 5 (2011), p. 119-134.

77. M. SÁNCHEZ, *El naixement de la fiscalitat*, p. 76-80.

78. F. L. PACHECO, «'Non obstante'. 'Ex certa scientia'. 'Ex plenitudine potestatis'. Los reyes de la Corona de Aragón y el principio 'princeps a legibus solutus est'», a *El dret comú i Catalunya. Actes del VII Simposi Internacional (23-24 maig de 1997)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, p. 103-115.

79. *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, edició a cura de Francisco M. Gimeno et al., València, Universitat de València, 2009, p. 243.

80. R. TRÉTON, «Introducció», a *Liber Feodorum A. Les investigacions sobre els feus dels reis Jaume I i Jaume II de Mallorca, 1263-1294*, vol. 1, Barcelona, Fundació Noguera, 2013, p. 11-30. F. SABATÉ,

Mentrestant, la mateixa proposició sobre la cosa pública es podria reinterpretar per tal de trobar-hi altres connotacions. Si ens fixem en els escrits del frare menor Francisc Eiximenis, una gran personalitat de les oligarquies urbanes catalanes i valencianes, detectarem aquestes direccions. Per a especificar el que pretenia dir per a «profit» de la comunitat —«profit de la cosa pública»—, Eiximenis remetia a les nocions escolàstiques per a enunciar els seus models de govern (regiment) sobre la república cristiana, determinant els vincles de servei i obligació imprescindibles en el seu exercici. Nogensmenys, el sobirà hi és encarat com a servidor de la comunitat, guaita de la justícia, guàrdia de la prosperitat moral i material dels seus súbdits. Evoluciona en aquesta via d'argumentacions una inferència del vincle pactista que ultrapassa el del residu senyorial en la definició del titular regi,⁸¹ atès que la seva posició és *atorgada* per una societat que «no alagí senyoria per amor del regidor, mas elegí regidor per amor de sí mateixa».⁸² Ferm en aquesta idea, és natural que qualsevol decisió, investidura o representació de l'autoritat política hagi de justificar mitjançant la *utilitas publica*⁸³ fins i tot la posició de l'ens monàrquic, perquè «en la cosa pública havia cap, e aquest és aquell qui ha lo regiment o senyoria».⁸⁴

Aquest fonament últim de la comunitat civil constreny els partícips del *cos místic* a una coherència orgànica amb el perfeccionament ètic de la societat —a propòsit, una qüestió força elaborada en la mística franciscana, que es mantingué en l'excrecència de les doctrines espirituals, com ara les d'Ubertino da Casale—. ⁸⁵ D'aquesta manera, tots els homes, fins i tot el sobirà mateix, deuen satisfaccions al regiment i les direccions del fisc. Segurament aquests principis constitueixen una cosa que es tractava com a autèntica *ètica de govern* i que s'eixamplà com a corollari polític dels sobirans aragonesos al llarg del segle xv.

Tot fent de conseller reial, Eiximenis envià una carta a l'infant Martí, el futur Martí l'Humà, immediatament després d'haver reprès el regne de Sicília, en la qual li recordava els principals valors inherents a l'encàrrec polític i la prestància dels súbdits que havien finançat la seva victoriosa campanya:

«La pena de muerte en la Cataluña bajomedieval», *Clío & Crímen* (Durango), núm. 4 (2007), p. 119-126.

81. A. BOUREAU, «Pierre de Jean Olivi et l'émergence d'une théorie contractuelle de la royauté au XIIIe siècle», a J. BLANCHARD (org.), *Représentation, pouvoir et royauté à la fin du Moyen Age*, Paris, Picard, 1995, p. 165-75.

82. FRANCISC EIXIMENIS, *Dotzè del crestià. Lo crestià*, edició a cura d'Albert Hauf, Barcelona, Ed. 62 i "la Caixa", 1983, cap. 156, p. 337.

83. P. EVANGELISTI, «Credere nel mercato, credere nella *res publica*. La comunità catalano-aragonesa nelle proposte e nell'azione politica di un esponente del francescanesimo mediterraneo: Francisc Eiximenis», *Anuario de Estudios Medievales* (Madrid), núm. 33, fasc. 1 (2003), p. 88.

84. FRANCISC EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, edició a cura de Daniel Molins de Rei, Barcelona, Barcino, 1927, cap. i, p. 41-42 (Els Nostres Clàssics; XIII).

85. VEGEU J. R. WEBSTER, *Els Menorets: The Franciscans in the Realms of Aragon From St. Francis to the Black Death*, Toronto, Pontifical Institute for Medieval Studies, 1993.

Seyor molt alt, avetz feta obra maraveyllosa e de la qual avetz guayat nom perpetual, de la gran proferta que avetz feta al seyor rey per pasar en Sardeya; e avetz-lo animat apasar, e per ocasió d'açò trob ya, segons que og, que li fa proferta de mil-e-cincens bacinetz. Guarda[tz] açí quant hic ha que dir pensant lo servey poch que avem aüt, ab tanta cortesia que enseyatz a la terra.⁸⁶

Eiximenis no parlava tot sol, puix que, de fet, aquestes ponderacions seguien de molt a prop les exigències que els estaments manifestaven a les Corts. El seu escrit *Regiment de la cosa pública* data del 1376 i les primeres parts del *Dotzè del cristià* són contemporànies de les Corts generals de Montsó. Aquesta consonància entre la ideologia eiximeniana era reforçada també per la relació directa dels seus escrits amb aquells lectors, atès que hom podia trobar còpies de fragments dels seus tractats en biblioteques particulars de les grans famílies burgeses de Barcelona,⁸⁷ i a València hi havia un exemplar del *Regiment* per a la consulta dels jurats de la ciutat.⁸⁸

En les alternatives d'un discurs favorable als estaments, l'aparell de la tradició jurídica trobava també correspondències positives i elegia un repertori textual proper a l'incorporat per a les elucubracions promonàrquiques. S'hi fonamentaven prerrogatives de l'estament burgès, com ara l'exercici de la institució fiscal i el control dels procediments de recaptació i distribució dels donatius concedits al sobirà. El seguiment de la fiscalitat, administrada per la Diputació del General, imposava noves formes de tributació mentre començava a qüestionar la validesa de les antigues regalies. En aquest sentit, el *Princeps namque* havia pogut sotmetre's a les contestacions del segment burgès i era desplaçat, diguem-ne, des de les seves demarcacions *ex plenitudo potestatis*. Al costat de les requisicions exclusives del sobirà, com ara les tributacions ocasionades de maridatge i fogatge, les recaptacions sobre el *Princeps namque* van estar molt de temps fora del control de la Diputació.⁸⁹ Tot complint aquestes prerro-

86. Francesc EIXIMENIS, *València*, 12 de març de 1396, Arxiu de la Corona d'Aragó, *Autògrafs*, II-A.8. Vegeu-ne la transcripció a S. MARTÍ, «Les cartes autògrafes de Francesc Eiximenis», *Estudi General. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, núm. 22, fasc. 2 (2002), p. 238.

87. J. HERNANDO, «Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle xv», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 26 (2007), p. 385-567.

88. P. EVANGELISTI, «I *pauperes Christi* e i linguaggi dominativi. I francescani come protagonisti della costruzione della testualità politica e dell'organizzazione del consenso nel bassomedioevo (Gilbert de Tournai, Paolino da Venezia, Francesc Eiximenis)», a *Atti del XXXVIII Convegno storico Internazionale, Todi, 14-17 ottobre 2001. La propaganda politica nel Basso Medioevo*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 2002, p. 315-392.

89. Respecte de la recaptació per l'usatge 68, imposava una substitució de l'obligació directa «per fars omnes homines tam milites quam pedites qui habent etatem et posse pugnandi statim», per una obligació indirecta amb la qual s'oferien els diners per a costejar la defensa del Principat. Es tractava d'una greu subversió del deure originari d'aquesta prerrogativa reial, aviat contestat per l'estament de la burgesia i més endavant combatut per les noves condicions establertes després dels anys 1360. Vegeu l'exemple de les

gatives, el rei Pere III instruïa els delegats que avencessin «en los lochs on juredicció no hajam, cor, jassia que d'altres la juredicció sia, emperò de tal natura és lo dit usatge, qui és regalia nostra, que en aquells podem fer aquella força que fem en los altres lochs a nostra juredicció sotsmeses».⁹⁰

Al contrari, venien, doncs, les manifestacions dels braços. Amb la intenció d'entrebancar tal arbitrarietat hom negocià a les Corts del 1371 i novament el 1373 unes mesures que «suspenguessin» l'ús indefinit d'aquesta prerrogativa recaptatòria. La moneda de bescanvi per a obtenir l'aquiescència règia fou, com de costum, el condicional lliurament de profertes. Nogensmenys, sota les successives amenaces de les *compagnies blanches* de Bertrand du Guesclin, que anaven a socórrer les forces d'Enric de Trastàmara,⁹¹ el monarca va haver de reinvoçar repetides vegades el mateix usatge interdit. Així, s'havien concedit a les Corts del 1368 un donatiu de cent cinquanta mil lliures i, després, a les assemblees de Tortosa, el 1370, cent mil lliures.⁹² Nogensmenys, durant les reunions del 1373 a Montsó, on tenien lloc les Corts generals de tots els regnes de la Corona, sorgí una nova restricció sobre l'aplicació del mateix usatge, establerta en el capítol 56 d'aquests acords. Els braços hi feien assenyalar un compromís exprés del rei com a mesura per a garantir que en els propers anys no vingués a «convocar ne practicar l'usatge *Princeps namque* ne la interpretació d'aquell».⁹³

Aquestes restriccions culminen en el mateix atzucac que altres punts ja havien plantejat sobre la condició de l'exercici del govern. En el cas del *Princeps namque*, hom va prendre en unes noves reivindicacions els raonaments jurídics apareguts en els segles següents, on se suposaria una controvèrsia dogmàtica en les interpretacions que han permès d'invocar i controlar els mitjans de l'exigència de l'usatge per part de la potestat reial.⁹⁴

D'altra banda, implicats en les conseqüències d'aquests esdeveniments, els estaments d'aquelles reunions tenien una posició més radical sobre la legitimitat de la requisició règia. Havent definit els procediments per a recaptar el rescat de la darrera convocatòria del rei, els braços intentaren allunyar el màxim possible els riscos que hom hi establís precedents vagues des d'on el rei pogués avançar els termes d'una «autonomia» fiscal. Tot i el risc d'invasions imminents per les companyies mercenà-

convocatòries de corts el 1344 i el 1359 a la *Crònica de Pere el Cerimoniós*, III, 194, i VI, 22.

90. ACA, *Cancilleria*, reg. 1520, f. 37v.

91. J. FROISSART, *Historiens et Chroniqueurs du Moyen Age*, París, Gallimard, 1952, vol. III, p. 556.

92. *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu (1288-1384)*, edició a cura de Manuel Sánchez Martínez i Pere Ortí Gost, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1997 (ed. or.: Montsó, 1376), doc. XXIII, XXIV i XXV, p. 409-412, 423-424 i 439-443.

93. *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya*, doc. XXVII, cap. 56, p. 503.

94. Vegeu el millor plantejament d'aquestes disposicions per part de Jaume de Montjuïc, Jaume de Marquilles i Tomàs de Mieres, a F. PACHECO, «El Usatge '*Princeps Namque*'».

ries, els estaments resistiren als arguments de pressió del rei. Negaren, doncs, l'obligatorietat d'aprestar el rescat i proposaren, en canvi, una interpretació voluntària i convencional: «[...] per ço és necessari ésser feta provisió per vós, senyor, e ajuda per la dita terra de Cathalunya, segons tenor de la dita proposició, ha acordat que per la ajuda dessus dita a defensió de Cathalunya voluntàriament e no per deute, com lo mudament del dit usatge *Princeps namque* sia voluntari».⁹⁵

Una notícia d'aquest mateix debat ja havia sorgit cap al 1360, quan l'augment de les intrusions mercenàries va fer evident la carència de mecanismes de defensa de les fronteres estratègiques del Principat.⁹⁶ Va ser en aquesta mateixa època quan hom fixà reglaments sobre la substitució de les hosts populars per una prestació pecuniària; en la seva major part, aquests reglaments responien pels punts favorables a l'autoritat monàrquica, atès que els elaboraven doctors en dret que representaven els interessos més ostensius del sobirà; tot i així, entre aquests juristes també n'hi havia que anaven al costat dels partits ciutadans, els quals foren els primers que inclogueren una «possible» voluntarietat de la invocació de l'usatge *Princeps namque*.⁹⁷

La intromissió dels arguments proclius a la burgesia matisava, doncs, els sentits dominants d'una centralització autoritària i proposava de substituir-los per mecanismes de mediació. Ara bé, la mera inclusió d'aquestes posicions ja duia per si mateixa un germen de contestació que havia sabut fer servir les debilitats episòdiques del discurs centralitzador, imposant-li alternatives i vies d'accés a vegades antagòniques.⁹⁸ D'aquesta manera, algunes viles catalanes dins el reialenc arribaren a refutar la legalitat de l'usatge. El 1385 dins la vegueria tarragonina hi havia refús a procedir a nous fogatges —és a dir, el cens dels focs per vila o ciutat—,⁹⁹ atès que això es destinava a la recaptació substitutiva del deure de prestació militar. Hom entrava en llicències jurídiques

95. Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya, doc. xxiv, p. 424.

96. «Sed, quia convocatio ipsius usatici, prout facti experientia multociens demonstravit, est multum damnosa gentibus dicti Principatus, pro convocatione cuius omnes homines tam equites quam pedites accedere habent nec propter hoc res publica dicti principatus melius deffenditur cum plures qui, pro dicta deffensione, accedunt non sint apti in deffensione nec armati prout decet, immo vastant victualia et depre-dantur bona subditorum ipsius domini regis» (*Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, vol. III, p. 12).

97. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La convocatoria del usatge *Princeps namque*», p. 83, nota 13.

98. T. de MONTAGUT, «La constitució política de la Corona d'Aragó», a *El Compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón* (Actes del XIX Congreso de Historia de la Corona de Aragón, celebrat a Saragossa, Casp i Alcanyís els dies 26 a 30 de juny de 2012), Saragossa, Gobierno de Aragón, 2013, p. 110-116.

99. Segons el cost previst per la delegació reial, el cens dels fogatges serviria per al pagament de les milícies que defensarien el Principat. S'estipulava així que el cost d'un combatent seria pagat amb la recaptació de quinze focs, conforme al primer cens oficial ordenat pel Cerimoniós. Vegeu P. de BOFARULL (ed.), *Censo de Cataluña ordenado en tiempo del rey Don Pedro el Cerimonioso*, Barcelona, 1856. (Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón; XII)

perquè fos possible adoptar una posició mediatra.¹⁰⁰ En aquest període el rei intentà mantenir lluny de la Diputació la discussió d'aquestes competències de rescat tal com les tractaven les Corts i, portant la qüestió encara més lluny, es proposava d'interpretar la «defensa del territori de Catalunya» dins les qüestions del regne insular de Sardenya.¹⁰¹ Aquestes variacions d'un demarcador primitiu, senzillament i aparentment poc eficient per a servir interessos tan diversos, mostren la flexibilitat dels continguts tradicionals en vista de les circumstàncies institucionals de la seva invocació.

Hom posava en discussió la ineficàcia dels valors d'un fonament jurídic, encara que sortit de l'època comtal, per a solucionar les desavinences de l'afirmació monàrquica amb altres sectors que litigaven per una posició afirmativa dins el context de les jurisdiccions fragmentades. Al mateix temps, la invocació d'una prerrogativa «purament monàrquica» que pogués mantenir-se fora del perill de les reclamacions dels esquemes de validació de les Corts emfasitzava bé el tenor de la resignificació de les aportacions de l'autoritat política, jurídica i fiscal a la disposició dels alts dirigents del Principat, passats els anys d'ascendència i els de decadència de l'autoritat règia.

5. CONCLUSIONS PROVISIONALS

D'una manera més contundent, aquest capgirell del paisatge institucional de la Catalunya del segle XIV fa veure el tipus d'interpretació que redueix el titular regi a la condició de conservador de la *unitas Principatus*, destituït ara de qualsevol voluntat subjectiva per a fer valer la seva plenitud de poder, alhora que deixa de ser una font intel·lectual de la llei per a assumir el lloc del seu ministeri.

Concretament, convergeixen cap als debats estamentals arguments de diferents menes: *a)* els de caràcter romanista, l'estil operatori dels quals serveix per a formalitzar els discursos polítics que són a la base dels partits implicats en el debat estamental i que, anant més lluny, confereixen *eficàcia simbòlica* al contingut de pragmàtiques i pactes que hom firmava dins l'àmbit de les Corts; *b)* els que es complexifiquen en l'evolució d'una consciència de civisme o d'urbanitat ciutadana, la qual, travessant l'aristotelisme escolàstic i actuant una intervenció dels menorets franciscans, propaga la superioritat dels models que legitimen la seu teòrica de la representació sobirana i,

100. J. MORELLÓ, «Las villas del Camp de Tarragona ante la presión fiscal de la Corona durante la Baja Edad Media», a Denis MENJOT i Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (dir.), *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, Casa de Velázquez, 2006, p. 366-367, nota 21, sobre els registres del Reial Patrimoni (ACA, RP, reg. 2592, f. 1r-14r).

101. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Las Cortes de Cataluña en la guerra de Arborea», a M. T. FERRER *et alii* (ed.), *La Corona Catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals, Departament d'Estudis Medievals, Consell Superior d'Investigacions Científiques, 2005, p. 361-393.

al capdavant, apareix com a cristal·lització d'aquests arguments en els acords firmats dins les constitucions i els capítols de cort, que reflecteixen l'acumulació de repertoris que anaren donant a la doctrina de la plenitud del poder reial un nou sentit d'exercici polític, que el verticalitzava i el diluïa sota els pactes curials.

Si, d'una banda, aquests arguments deixen de ser meres teoritzacions per a atènyer un punt de força que corregeix —i resignifica— el discurs de l'exaltació règia, de l'altra es materialitzen en la contingència de les noves exigències, com ara la de la centralització jurisdiccional que reivindicaven els síndics dels municipis catalans, o que combinava amb un context extern agreujat per la precarietat del domini dinàstic catalanoaragonès sobre el Mediterrani occidental i sota la condició imposada als seus sobirans, que depenien de la fiscalitat planejada en els acords estamentals.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

FONTS PUBLICADES

Antiquiores Barchinonensium leges: quas vulgus Vsaticos appellat. Glossae in aliquos Vsaticos Barcinonenses D. Peguera, G. de Vallesicca, P. Catani et aliorum. Impressum Barchinonae: per Karolum Amorosum Prouensal: impensis. Mercatorum Raphaelis dauder et Iacobi Laceras vibliopolarum Ciuium Barchinonae, 1544.

Arxiu de la Corona d'Aragó, secció de manuscrits autògrafs.

Censo de Cataluña ordenado en tiempo del rey Don Pedro el Cerimonioso. Edició a cura de Pròsper de Bofarull Mascaró. Barcelona, 1856. (Col. de Doc. in. del Archivo General de la Corona de Aragon; XII)

Cort General de Montsó: 1382-1384. Text en català i en llatí. Edició a cura de Josep Maria Sans Travé et alii. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1992.

Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña. Edició a cura de Pròsper de Bofarull Mascaró. Vol. III. Madrid: Real Academia de la Historia, 1900.

Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu (1288-1384). Edició a cura de Manuel Sánchez Martínez i Pere Ortí Gost. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1997.

«Die Konstitutionem Friedrichs II: Für das Königreich Sizilien». A: *Monumenta Germaniae Historica. Constitutiones et Acta Publica Imperatorum et Regum. Tomus II, supplementum.* Hannover: Hans, 1996.

EIXIMENIS, Francesc. *Regiment de la cosa pública.* Edició a cura de Daniel Molins de Rei. Barcelona: Barcino, 1927. (Els Nostres Clàssics; XIII)

— *Dotzè del crestià. Lo crestià.* Edició a cura d'Albert Hauf. Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", 1983.

- FROISSART, Jean. «Les Chroniques». A: *Historiens et Chroniqueurs du Moyen Age*. Edició a cura d'Edmond Pognon. París: Gallimard, 1952.
- Les Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*. Edició a cura de Gener Gonzalvo Bou. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1994.
- MIERES, Thomam. *Apparatus super Constitutionibus Curiarum Generalium Cathaloniae*. Barcinonae [Barcelona]: Typis et Aere Sebastiani à Cornellas, 1621.
- Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*. Edició a cura de Francisco M. Gimeno et alii. València: Universitat de València, 2009. (Fonts Històriques Valencianes)
- SOLDEVILA, Ferran. *Les quatre grans cròniques. IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós. Revisió filològica de Jordi Bruguera. Revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallol*. Edició a cura de Josep Massot i Muntaner. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2014.
- «*Usatici Barchinone. Ms. lat. Z-I-3 del Real Monasterio de El Escorial*». A: IGLESIA FERREIRÓS, Aquilino. *Cataluña medieval. II. Edición*. Barcelona: Associació Catalana d'Història del Dret «Jaume de Montjuïc», 2008.

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL I DE VINYALS, Ramon d'. *Dels visigots als catalans. La formació de la Catalunya independent: La Hispania visigòtica i la Catalunya carolíngia*. Barcelona: Edicions 62, 1969.
- *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*. Trad. de Xavier Fort i Ramon Pinyol. Barcelona: Edicions 62, 1987. [Ed. or.: MENÉNDEZ PIDAL, Ramon (dir.). *Historia de España*. Vol. XIV. Madrid: Espasa-Calpe, 1966.]
- AINAUD DE LASARTE, Joan. «L'època del Cerimoniós. Balanç d'un regnat». A: *Pere el Cerimoniós i la seva època*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques, 1989, p. 1-11.
- AURELL CARDONA, Martin. «Messianisme royal de la Couronne d'Aragon». *Annales. Histoire, Sciences Sociales* [París: EHESS], any 52, núm. 1 (1997), p. 119-155.
- AURELL CARDONA, Jaume. «La formació del imaginari històric del nacionalisme catalán, de la *Renaixença* al *Noucentisme* (1830-1930)». *Historia Contemporànea*, núm. 22 (2001), p. 257-288.
- BALCELLS, Albert. «Catalunya contemporània». A: BALCELLS, Albert. *Història de Catalunya*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres, 2006.
- BENVENISTE, Émile. *Vocabulaire des institutions indo-européennes: 2. Pouvoir, droit, religion*. Vol. II. París: Les Éditions de Minuit, 1969.
- BISSON, Thomas N. «Celebration and Persuasion: Reflections on the Cultural Evolution of Medieval Consultation». *Legislative Studies Quarterly* [Comparative Legislative Research Center], vol. 7, núm. 2 (1982), p. 181-204.

- BISSON, Thomas N. *The Medieval Crown of Aragon: A Short History*. Nova York: Oxford University Press i Claredon Paperbacks, 1986.
- BHABHA, Homi K. *The Location of Culture*. Londres: Routledge, 1994. [Ed. índia: 2012.]
- BOUREAU, Alain. «L'adage *Vox populi, Vox dei* et l'invention de la nation anglaise (VIIIe-XIIIe siècle)». *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* [París: EHESS], any 47, núm. 4-5 (1992).
- «Pierre de Jean Olivi et l'émergence d'une théorie contractuelle de la royauté au XIIIe siècle». A: BLANCHARD, Joel (org.). *Représentation, pouvoir et royauté à la fin du Moyen Âge*. París: Picard, 1995, p. 165-175.
- «Le vœu, une parole à l'efficacité disputée». A: BÉRIOU, N.; BOUDET, J.-P.; ROSIER-CATACH, I. (ed.). *Le pouvoir des mots au Moyen Âge*. Turnhout: Brepols, 2014.
- BROCÀ DE MONTAGUT, Guillem Maria de. *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil, y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*. Vol. I. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1985. [1a ed.: 1918.]
- CASASSAS YMBERT, Jordi. *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya: Materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani (1808-1975)*. Barcelona: Proa, 1999.
- CASTORIADIS, Cornelius. *Sujet et vérité dans le monde social-historique. Séminaires 1986-1987. La création humaine I*. París: Éditions du Seuil, 2002.
- CAWSEY, Susan F. *Reialesa i propaganda. L'eloqüència reial i la Corona d'Aragó, c. 1200-1450*. Trad. de Marta Cedro. València: Publicacions Universitat de València, 2008.
- CREIXELL, Joan; FERRÉ, Xavier. «Revista *La España Regional*. Un exemple de la historiografia romàntica». A: *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991, p. 97-103.
- COULON, Damien. *Barcelone et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge. Un siècle de relations avec l'Égypte et la Syrie-Palestine (ca. 1330-ca. 1430)*. Madrid i Barcelona: Casa de Velázquez i Institut Europeu de la Mediterrània, 2004. (Bibliothèque de la Casa de Velázquez; 27)
- DOUGLAS, Mary. *How Institutions Think*. Nova York: Syracuse University Press, 1986.
- DURKHEIM, Émile. *Les règles de la méthode sociologiques*. París, 1894. Disponible en línia a: <www.beebac.com/file/download/.../regles_durkheim>. Quebec: Jean-Marie Tremblay, 2002.
- «El Compromiso de Caspe recupera identidad». *Heraldo Noticias* (20 juny 2012). Disponible a: <<http://www.heraldo.es/noticias/>> (consulta: 20 juliol 2017).
- EVANGELISTI, Paolo. «I *pauperes Christi* e i linguaggi dominativi. I francescani come protagonisti della costruzione della testualità politica e dell'organizzazione del consenso nel bassomedioevo (Gilbert de Tournai, Paolino da Venezia, Francesc

- Eiximenis). A: *Atti del XXXVIII Convegno storico Internazionale, Todi, 14-17 ottobre 2001. La propaganda politica nel Basso Medioevo*. Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 2002, p. 315-392.
- «Credere nel mercato, credere nella *res publica*. La comunità catalano-aragonesa nelle proposte e nell'azione política di un esponente del francescanesimo mediterraneo: Francesc Eiximenis». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 33, fasc. 1 (2003), p. 69-117.
- FERRAN PLANAS, Elisabet. *El jurista Pere Albert i les commemoracions*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2007.
- FERRER MALLOL, Maria Teresa. «Causes i antecedents de la Guerra dels dos Peres». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. 63, núm. 4 (1987), p. 445-508.
- «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General en el Marc de la guerra amb Castella (1359-1369)». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 34, fasc. 2 (2004), p. 875-938.
- FLECK, Ludwik. *Genesis and development of a scientific fact*. Trad. de Fred Bradley. Chicago: University of Chicago Press, 1979.
- FONT RIUS, Josep Maria. «Estudio. Apéndice al vol. I». A: FONT RIUS, Josep Maria. *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. Vol. II. Madrid i Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas i CSIC, 1983.
- FOUCAULT, Michel. *Les mots et les choses (une archéologie des sciences humaines)*. París: Gallimard, 1966.
- GARRIDO, David. *Ferran I "el d'Antequera", un rei de conveniència*. València: Edicions 3i4, 2011.
- HERNANDO, Josep. «Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 26 (2007), p. 385-567.
- IGLESIA FERREIRÓS, Aquilino. «La constitució de 1283». *L'Avenç. Revista Catalana d'Història*, número 74 (1984), p. 44-50.
- «De Usaticis Quomodo Inveni Fuerunt». *Initium. Revista Catalana d'Història del Dret* [Barcelona: Associació Catalana d'Història del Dret "Jaume de Montjuïc"], núm. 6 (2001), p. 25-212.
- «The Birth of the *Usatici*». *Imago Temporis. Medium Aevum* [Lleida], vol. 5, 2011, p. 119-134.
- KRYNEN, Jacques. *L'empire du roi: Idées et croyances politiques en France, XIIIe-XVe siècles*. París: Gallimard, 1993.
- LALINDE ABADÍA, Jesús. «Las instituciones catalanas en el siglo XIV (panorama historiográfico)». *Anuario de Estudios Medievales* [Madrid], núm. 7 (1970-1971), p. 623-632.
- «Las cortes y parlamentos en los reinos y tierras del rey de Aragón». A: *Aragón: historia y cortes de un reino*. Saragossa: Ayuntamiento de Zaragoza, 1991.
- LA TORRE, Massimo. «Constitucionalismo de los Antiguos y de los Modernos. Constitución y "estado de excepción"». *Res Publica*, núm. 23 (2010), p. 17-35.

- LEBRUN, Gérard. «A ideia de epistemologia». A: LEBRUN, Gérard. *A filosofia e sua história*. Trad. de Carlos Alberto Ribeiro de Moura. São Paulo: Cosac Naify, 2006.
- LEGENDRE, Pierre. *L'Amour du Censeur: essai sur l'ordre dogmatique*. Paris: Seuil, 1974.
- MAITLAND, Frederic W. *Selected historical essays of F. W. Maitland*. Tria i elecció d'Helen Cam. Cambridge: Cambridge University Press, 1957.
- MALINOWSKI, Bronislaw. *Myth in Primitive Psychology*. Nova York: Norton, 1926.
- MARTÍ, Sadurní. «Les cartes autògrafes de Francesc Eiximenis». *Estudi General. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, núm. 22, fasc. 2 (2002), p. 235-247.
- MARTÍN RODRÍGUEZ, José Luis. «Privilegios y cartas de libertad en la Corona de Aragón». A: MARTÍN RODRÍGUEZ, J. L. *Economía y sociedad en los reinos hispánicos de la Edad Media*. Vol. I. Barcelona: El Albir, 1983.
- «La actividad de las Cortes Catalanas en el siglo XIV». A: *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991, p. 147-149.
- MELONI, Giuseppe. *Mediterraneo e Sardegna nel Basso Medioevo*. Pisa: Consiglio Nazionale, Istituto sui Rapporti Italo-iberici, 1988.
- MONTAGUT ESTRAGUÉS, Tomàs de. «Pactisme o absolutisme a Catalunya: les grans institucions de govern (s. XV-XVI)». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 19 (1989), p. 669-679.
- «La recepción del derecho feudal común en Cataluña (1211-1330)». *Glossae. Revista de Historia del Derecho Europeo* [Múrcia], núm. 4 (1992), p. 9-145.
- «La constitució política de la Corona d'Aragó». A: *El Compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón*. Actes del XIX Congreso de Historia de la Corona de Aragón, celebrat a Saragossa, Casp i Alcanyís els dies 26 a 30 de juny de 2012. Saragossa: Gobierno de Aragón, 2013, p. 110-116.
- MORELLÓ BAGET, Jordi. «Las villas del Camp de Tarragona ante la presión fiscal de la Corona durante la Baja Edad Media». A: MENJOT, Denis; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (dir.). *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*. Madrid: Casa de Velázquez, 2006, p. 357-376.
- MUÑOZ LLORET, Josep Maria. *Jaume Vicens i Vives (1910-1960): una biografia intel·lectual*. Barcelona: Edicions 62, 1997.
- OLEART PIQUET, Oriol. «Organització i atribucions de la Cort General». A: *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991, p. 15-24.
- ORTÍ GOST, Pere. «La distribución de la carga fiscal entre las ciudades y villas de realengo en la Cataluña del siglo XIV». A: MENJOT, Denis; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (dir.). *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*. Madrid: Casa de Velázquez, 2006, p. 275-316.

- ORTÍ GOST, Pere; TURULL RUBINAT, Màxim; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel. «La génesis de la fiscalidad municipal en Cataluña». *Revista d'Història Medieval* [València], núm. 7 (1996), p. 115-134
- PACHECO CAVALLERO, Francisco Luis. «'Non obstante'. 'Ex certa scientia'. 'Ex plenitudine potestatis'. Los reyes de la Corona de Aragón y el principio 'princeps a legibus solutus est'». A: *El dret comú i Catalunya. Actes del VII Simposi Internacional (Barcelona, 23-24 de maig de 1997)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1998, p. 91-127.
- «El Usatge 'Princeps Namque': las cortes y los juristas». *Initium. Revista Catalana d'Història del Dret* [Barcelona: Associació Catalana d'Història del Dret "Jaume de Montjuïc"], núm. 10 (2005), p. 225-246.
- PENNINGTON, Kenneth. *The Prince and the Law, 1200-1600: Sovereignty and Rights in the Western Legal Tradition*. Los Angeles: University of California Press, 1993.
- RIQUER PERMANYER, Borja de. «Apogeo y estancamiento de la historiografía contemporánea catalana». *Historia Contemporánea*, núm. 7 (1992), p. 117-134.
- SABATÉ CURULL, Flocel. «Discurs i estratègies del poder reial a Catalunya al segle XIV». *Anuario de Estudios Medievales* [Barcelona], núm. 25, fasc. 2 (1995), p. 617-646.
- «Municipio y monarquía en la Cataluña bajomedieval». *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm. 13 (2000-2002), p. 255-282.
- *La época medieval: administración y gobierno*. Madrid: Istmo, 2003, p. 325.
- «Catalunya Medieval». A: BALCELLS, Albert (dir.). *Història de Catalunya*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres, 2006.
- «La pena de muerte en la Cataluña bajomedieval». *Clío & Crímen. Revista del Centro de Historia del Crimen de Durango*, núm. 4 (2007), p. 117-276.
- «Oligarchies and Social Fractures in the Cities of Late Medieval Catalonia». A: ASENJO-GONZÁLEZ, María (ed.). *Oligarchy and Patronage in Late Medieval Spanish Urban Society. Studies in European Urban History*. Turnhout: Brepols, 2009, p. 1-27.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel. *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*. Trad. de Marita Viscarro. Barcelona: Eumo, Universitat de Girona i Estudis Universitaris de Vic, 1995.
- «La convocatoria del *usatge Princeps namque* en 1368 y sus repercusiones en la ciudad de Barcelona». *Quaderns d'Història* [Barcelona], núm. 4 (2001), p. 79-107.
- «Las Cortes de Cataluña en la Guerra de Arborea». A: FERRER MALLOL, Maria Teresa et alii (ed.). *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC), Institució Milà i Fontanals, Departament d'Estudis Medievalls, 2005, p. 361-393.

- SARASA SÁNCHEZ, Esteban. «La expansión de los reinos y condados pirenaicos y mediterráneos hasta la unión de Aragón y Cataluña: guerra y sociedad feudal (1035-1134)». A: IRADIEL, Paulino *et alii*. *Historia medieval de la España cristiana*. Madrid: Cátedra, 1995, p. 263-306.
- SERRA PUIG, Eva. «Ferran Soldevila: la persona i l'historiador». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 6 (1995), p. 9-17.
- «La historiografia catalana: del segle XIX a la segona república». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 19 (2008), p. 249-257.
- «Butlletí bibliogràfic sobre les corts catalanes». *Arxiu de Textos Catalans Antics* [Barcelona: Institut d'Estudis Catalans i Facultat de Teologia de Catalunya], vol. 26 (2011), p. 663-738.
- SIMON TARRÉS, Antoni. «Catalunya en la construcció de l'estat modern espanyol (s. XVI-XVII). Lectures historiogràfiques». A: ALCOBERRO, Agustí; CATTINI, Giovanni C. (org.). *Entre la construcció nacional i la repressió identitària*. Actes de la Primera Trobada Galeusca d'Historiadors i d'Historiadors (Barcelona, 10 i 11 de desembre de 2010). Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2012, p. 73-87.
- THOMAS, Yan. «*Fictio Legis*. L'empire de la fiction romaine et ses limites médiévales». *Revue Droits* [París], núm. 21 (1995), p. 17-63.
- TOSTES, Rogerio R. «Relações estamentais durante os Parlamentos Catalães: Pere el Cerimoniós e o braç real nas convocações de 1366-1367». A: SANTOS, Bento Silva; COSTA, Ricardo da (org.). *Anais do VIII Encontro Internacional de Estudos Medievais*. Vol. 2. Cuiabá: UFMS, 2009, p. 391-399.
- «Ells tenen a nós com a senyor, e nós a ells com a bons vassals e companyons». *Principatus Cathalonie, o aparato institucional e seu verbum: Dos usatges de Barcelona às Cortes Gerais de Montsó (1382-1384)*. Curitiba: Universidade Federal do Paraná, 2011.
- «A historiografia catalanista e seus repasses institucionais: um estudo de caso sobre revisionismo e memória histórica». A: *Simpósio Internacional História Pública: a história e seus públicos*. Universidade de São Paulo, juliol 2012 [en premsa].
- «The Catalan Courts as a *locus* of semantic creation: institutional language and legal discourse». *eHumanista* (Santa Barbara) [en premsa].
- TRÉTON, Rodrigue. «Introducció». A: *Liber Feodorum A. Les investigacions sobre els feus dels reis Jaume I i Jaume II de Mallorca, 1263-1294*. Vol. I. Barcelona: Fundació Noguera, 2013.
- TURULL RUBINAT, Màxim. «Sobre la potestad tributaria en la Catalunya medieval». *Initium: Revista Catalana d'Història del Dret* [Barcelona], núm. 7 (2002), p. 181-214.
- VALLS TABERNER, Ferran; SOLDEVILA ZUBIBURU, Ferran. *Història de Catalunya*. Vol. II. Barcelona: Publicacions de l'Editorial Pedagògica de l'Associació Protectora de l'Ensenyança, 1923.

WEBSTER, Jill R. «*Els Menorets*»: *The Franciscans in the Realms of Aragon From St. Francis to the Black Death*. Toronto: Pontifical Institute for Medieval Studies, 1993.